Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 229 (9304) | Пятница, 1973 чыл, сентябрь 28 | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 көп

90 муң тонна тарааны Төрээн чуртка бээри— Тываның тараажыларының алдарлыг хүлээлгези

Дүүн беш шакка чедир республиканың ажыл-агыйлары күрүнеге 50.885 тонна тарааны саткан, ол болза планның 62,8 хуузу-дур, районнар аайы-биле мындыг болган:

Районнар	План тонна-биле	Дужааганы тонна-биле	Хуузу
Кызыл х/с	1890	2977	157,5
Бии-Хем	7960	10005	125,6
Каа-Хем	19920	15124	75,9
Таңды	39560	17916	45,3
Улуг-Хем	5810	2281	39,2

Районнар	План тонна-биле	Дужааганы тонна-биле	Хуузу
Чөөн-Хемчик	5130	2158	42,1
Бай-Тайга	130	138	106,1
Барыын-Хемчик	600	250	41,6
1972 чылдың бо үезинде турганы	78000	83335	106,8

ДҮЖҮТ АЖААЛДАЗЫ—ШАЛЫПЧЫ ФРОНТ

ШӨЛДЕРДЕ ХАЙНЫККАН ИШ

«Чыраа-Бажы» совхозтуң төп салбырының механизаторлары болгаш тараажылары дүжүт ажаап алыышкынының темпизин сөөлгү үеде шапкынчыткан. Салбыр 2138 га тараа культураларын, оон иштинде 1027 га кызыл-тасты ажаап алыр. Дүжүт ажаалдазы август 25-те эгелээн.

Ажаап алыышкын үезинде социалистиг чарыштың негелделерин баш удур ажылдап кылган. Ол негелделерни ёзугаар бирги черни ээлээн комбайнерге «Найырал» поездизи-биле халас чоруур путевканы, ийигизинге — хуваан шарыны, үшкүзүнге — радиоприёмникти тывсыры көрдүнген. Комбайнер бүрүзү чарышка кириишкеш, 300—400 га черниң дүжүдүн ажаарын хүлээнмишаан, бот-боттарын кыйгырышкан. Ол ышкаш автомашиналар чолаачылары, тараа арыглап турарлар аразында чарышты калбарткан.

Тараа ажаалдазында сес комбайнның башкарыкчылары сорук кириишкинниг ажылдап турар. Сөөлгү хүннерге чедир 1000 ажыг га, оон иштинде 600 ажыг га кызыл-тас ажааттынган. Тараа культураларының гадан 6—8 центнер, а суггаттыг черлерден 17 центнер дүжүдү алдынып турар. Күрүне шыгжамырынга 229 тонна кызыл-тасты урган.

Дүжүттү чидириг чокка ажаап алыр дээш демиселде мурнакчылар хөй. Комбайнер М. Арзылаң чарыштың бирги одуруунда чорүп, 200 ажыг га черниң тараазын ажааган. М. Моңгуш, К. Хеймер-оол олар дөрт кестирилге-биле хүнде 10 га онаалдазын 13—15 га чедирип турарлар. «ГАЗ-51» автомашинаның чолаачызы М. Удуй-оол шөлдең шаңче тараа сөөртүрүнге эң кызымак ажылдап, мактадып турар.

Бистиң салбырда суггаттыг чер эвээш-даа болза, оон эки дүжүттү ап турар. Чижээ, комсомолчу Чалдыг-оол Начып-оолдуң суггатчы звенозу Дагыр-Шемиде 20 га суггаттыг черниң бир гектарындан-на 17 центнер кызыл-тасты алган.

Төп шаңда арыглаар, кургадыр машиналарның дүн-хүн чокка ажылдаарын организастаан. Ында тарааны арыглап, кургадырын ийи ээлчег-биле чорудуп турар. Ам безин 500 ажыг тонна кызыл-тасты, 159 тонна арбайны шаңда арыглап турар.

Саваңны аңгыстардан чайладып, мал чеминге бөлүп ажаар тускай звено ажылдап турар. 50 ажыг тонна саваңны Шык-Бажының сүт-бараан фермазында чедирип сараттаан.

Тараа ажаап алыышкыны-биле чергелештир, күскү чер аңдарылгазында 7 трактор ажылдап турар. Хову-Аксында, Кара-Булуңда 470 га черниң күскү аңдарылгазын чоруткан.

Ажаап алыышкынның чорудулгазынга четпестер база тургулаан. Чамдык комбайннарны кыска сыптыг тараа ажаарынга таарыштыр дериvээни-биле тарааны чидириглиг ажаар, тарааның оруктарга, аңгыстарга төктүр, шаңга изип үрелир чоруктары турган. Ындыг четпестерни болдурбазы-биле хемчеглерни алган. Ооң түңнелинде четпестер чайлаттынган.

Бо хүннерде картофель ажаалгазы түлүктээн. Ону ажаап алырынга Чыраа-Бажы ортумак школазының коллективи боттуг дузаны чедирип турар. Школа коллективи 66 тонна картофельди ажаап берген.

О. КАРА-САЛ,
салбыр эргелекчизи.

«ШЫН» СОЛУННУҢ Күш-ажылчы алдар тугун бөгүн № 2 АТБ-ниң чолаачызы коммунист Николай Ильич ОСИПЕНКОГА алдар болдуруп көдүрген.

Ол «Бурунгаар» совхозка дузалажып чеде бергеш, комбайндан шаңче болгаш оон хүлээп алыышкын пунктузунче 900 тонна тарааны сөөртүп дажыглаан.

Дүжүт ажаап алыышкынының мурнакчыларынга деңнежиңер!

ТЕМПИНИ ДҮРГЕДЕДИ БЕРГЕН

Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» колхозунуң бүгү тараа культураларының 50 ажыг хуузу ажааттынган. Алды комбайн дүжүт ажаалгазында ажылдап, арткан 530 ажыг га тараа культураларын шалыпкын ажаап доозар дээш темпини дүргедедип турар.

Дүжүттү чидириг чокка, дүрген ажаап алырының шалыпчы күш-ажылчы ээлчээнде комбайнерлерниң, ол ышкаш автомашиналар чолаачыларының, шаң ажылдакчыларының аразында мурнакчылар хүннүң-не көвүдеп турар. Эрткен сөөлгү он хонукта комбайнерлерниң чарыжынга Күргек Сейнек-оол шылгараан. Ол хүнде 10—12,5 га черниң тараазын ажаап, он хонукта 125 гектарның дүжүдүн бастырган. Комбайнерлер Иргит Көк-оол, Чамбай Алдын-оол олар нормазын хүн бүрүде 105—110 хуу күүседип турар. Автомашиналар чолаачылары комсомолчулар Николай Балдан, Хертек Багай-оол болгаш өскелер-даа кызымак ажылдап, комбайннарның бүдүрүкчүлүг ажылдаарын хандырып турар. Шаңда тарааны арыглап, кургадып сайгарар ажылда хөй анйяктар хаара туттунган. Оларның иштинден Валентина Хертек, Ольга Хертек, Валентина Дыртык, Хертек Дарыймаа олар мурнакчылар болган.

Шалыпчы иштиң эгелээнинден бээр социалистиг чарыштың түңнелин үш удаа үндүрген. Орта тиилекчилер болганнарга моральдыг болгаш материалдыг шаңнал-макталды тывыскан. Хову ишчилериниң ажылын хана парлалгазынга чырыдып, четпестерни сойгалап илереткеш, ону чайладырының дээштиг хемчеглерин ап турар.

«Мурнакчының» тараажылары тоску беш чылдың шиитпирлиг үшкү чылында чер ажылының талазы-биле алган хүлээлгезин күүседир дээш соруккур ажылдап турар.

К. СЕМИС-ООЛ.

ШАҢНАЛДАРНЫ ТЫВЫСКАН

Сентябрь 27-де Чөөн-Хемчик районнуң колхозтарының, совхозтарының, бүдүрүлге черлериниң мурнакчылары, удуртукчулары партия райкомунуң бажыңының хуралдаар залын долдур олурупкан. 1972 чылдың IV кварталында болгаш 1973 чылдың бирги чартыында мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдедир дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга тиилекчи болганнарның бирээзи — Чөөн-Хемчик районга СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Кызыл тугун тывсырынга тураскааткан байырлыг хуралды партия райкомунуң бирги секретары **Ш. Д. Куулар** ажыткаш, СЭКП Тыва обкомунуң бюро кежигүнү, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы **М. К. Мендумеге** сөс берген.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның доктаалын эш Мендуме хуралдың киржикчилеринге таныштыргаш, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң, ВЛКСМ ТК-ның Кызыл тугун районга тывыскан.

Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга чедип алган чедиишкиннери дээш, 1972—73 чылдарының кышкы үезинде мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдедир дээш алган хүлээлгелерин күүседиринге күш-ажылчы эрес-шудургу чоруун көргүскен мурнакчыларга ССРЭ-ниң орденнерин, медальдарын эш М. К. Мендуме тывыскан.

Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары **М. Д. Чола, О. Ч. Дажы-Намчал,** Ленин орденниниң эдилекчилери саанчылар **Х. С. Кувискаал, М. С. Алдын-Кыс,** «Октябрь 30 чылы» колхозтуң хойжузу **О. Б. Хеймерек,** «Искра» колхозтуң даргазы **Д. С. Наетык-Доржу** болгаш өскелер-даа чүве чугаалаан.

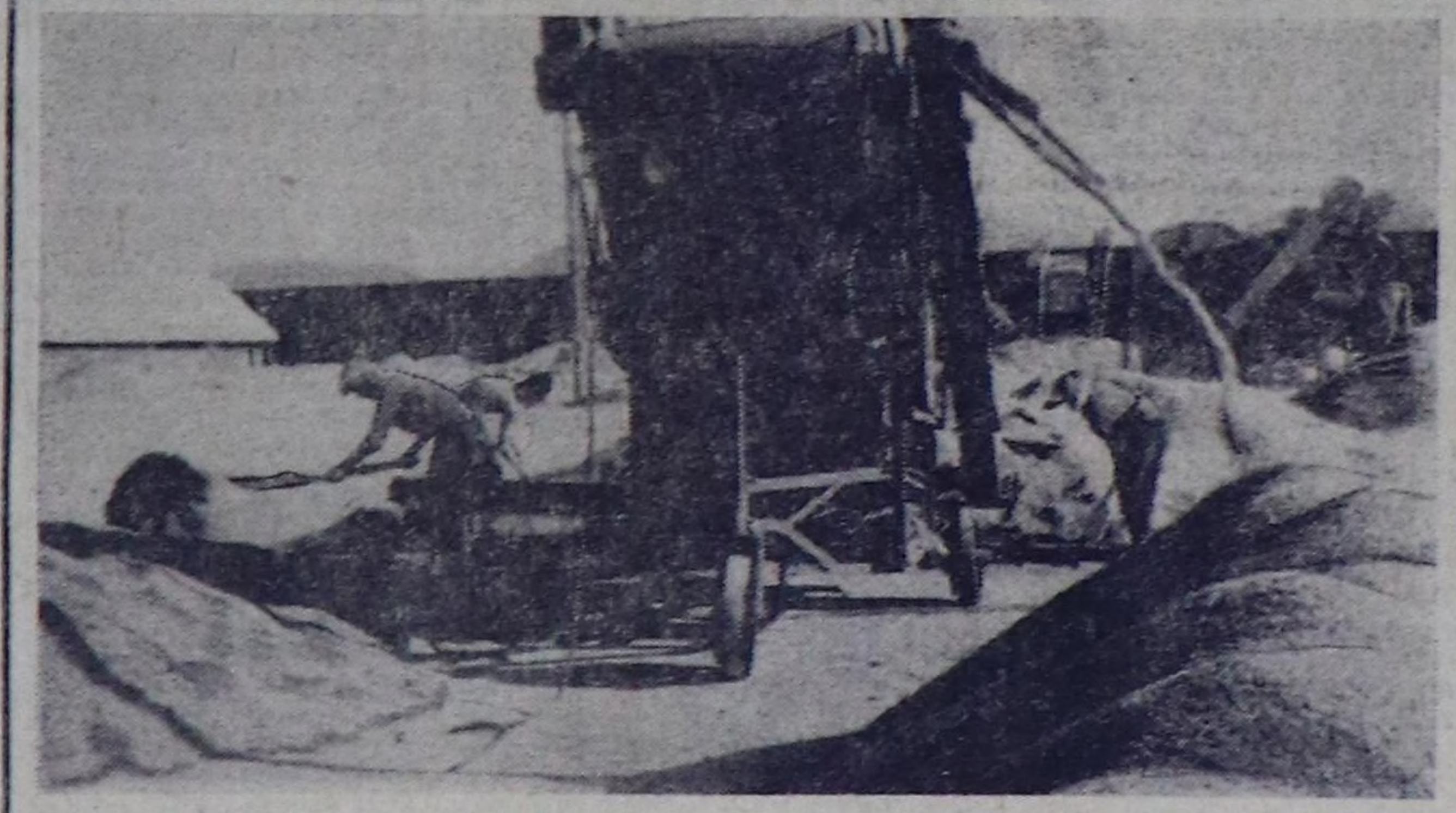

Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозунуң Арыг-Бажында шаңында тарааны арыглап сайгарарын Кызылдың № 3 профтехучилищезиниң сургуулдары — 28 кижи совхозтуң участок агроному М. Чылбар-оолдуң удуртулгазы-биле үргүлчүлеп турар. Сургуулдар күрүнеге дужаар, үрезинге урар тарааны кургадып арыглаарын дүргедедир дээш ийи ээлчегде кызымак ажылдап турар.

ЧУРУКТА: Шаңда тарааны арыглап сайгарып турары.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

Л. И. Брежнев К. Р. Родригести хүлээп алган

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев сентябрь 26-да Кубаның Коммунистиг партиязының ТК-ның Секретариадының кежигүнү эш К. Р. Родригести хүлээп алган.

Эш Л. И. Брежнев биле эш К. Р. Родригестиң аразынга болган беседа үезинде Совет Эвилели биле Кубаның аразынга бүгү талалыг кады ажылдажылганы улам хөгжүдериниң, ийи улустарның социалистиг дем каттыштырылгазының, бүгү-ле революстуг болгаш антиимпериалистиг күштерниң чаңгыс эвиниң база сырый каттыжыышкынының эрге-ажыктары дээш СЭКП биле Кубаның Компартиязының аразынга найыралдыг харылзааларны быжыглаарының айтырыгларын чугаалажып көрген. Ол ышкаш ийи талага сонуургалдыг делегей байдалының чамдык чугула айтырыгларының талазы-биле санал-онал солчуушкуну база болган.

Компартияның, революстуг чазактың болгаш бүгү куба улустуң улус ажыл-агыйының планнарын күүседиринче угланган улуг ажыл-ижиниң дугайын эш К. Р. Родригес чугаалаан.

Социалистиг ниитилелди тургузарынга, революстуг чаалап алыышкыннарны камгалап, быжыглаарынга улуг чедиишкиннерлиг болуруң эш Л. И. Брежнев куба өңнүктерге чүректиң ханызындан күзээнин илереткен.

СЭКП ТК-ның секретары эш К. Ф. Катушев, СЭКП ТК-ның кежигүнү, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы эш К. В. Русаков, а ол ышкаш Кубаның Компартиязының ТК-ның кежигүнү, Куба Республиканың ССРЭ-де элчини эш С. Агирре дель Кристо олар беседага кириишкеннер.

Беседа найыралдыг, чүректиң ханызындан байдалга эрткен.

А. Н. Косыгинниң Югославияда чорүп турары

СКОПЛЕ. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин сентябрь 26-да Македония Социалистиг Республиканың найысылалы Скоплеге чораан. Македония Социалистиг Республиканың Хуралының Даргазы Н. Минчев болгаш республиканың өске-даа удуртукчулары, хөй-ниитиниң төлээлекчилери ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазын аэродромдан уткуп алган.

Совет Эвилелиниң дузаламчызы-биле калбартып турар металлургия заводунга А. Н. Косыгин болгаш ону үдээн кижилер чеде бээрге, ооң ажылчыннары хүндүлүг аалчыны өөрүшкүлүг уткааннар.

Заводтуң цехтерин көрген соонда, А. Н. Косыгин хоорайны, ооң төөгүлүг черлерин сонуургап көрген.

Хүннүң ийиги чартыында Македония Социалистиг Республиканың Хуралының Даргазы Н. Минчев СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгинниң алдары дээш дүштеки шайлалга тургускан.

Македонияның Хуралының Даргазы Совет Эвилелиниң улустарынга Скоплени катап тургузарынга дузалааны дээш чүректиң ханызындан өөрүп четтиришкенин илереткен.

Югославияның ажылчы чоннарының социалистиг чаалап алыышкыннары — социализмниң чаалап алыышкыннарының кезээ, бистиң ниити хереэвистиң кезээ-дир деп, А. Н. Косыгин демдеглээн.

Ийи чурттуң найыралын үргүлчү быжыглаарынга, оларның кады ажылдажылгазын калбартырынга, социализмни база коммунизмни тудуп тургузарының херээнге социалистиг өске-даа чурттар-биле күжениишкиннерни улам сырый каттыштырарынга дыка таарымчалыг байдалдарның барын бо чылдың совет-югослав чугаалажыышкыннарга талаларның демдеглээнин А. Н. Косыгин онзалап айыткан.

Сентябрь 26-ның кежээзинде А. Н. Косыгин Белградта ээп чедип келген.

Соңгулдаларга уткуштур

ТООРА-ХЕМГЕ УЖУРАЖЫЫШКЫН

ТООРА-ХЕМ. (Телефон-биле). ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилелдиң Совединге Кызылдың № 409 соңгулда округунуң талазы-биле депутатка кандидат СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары **Григорий Чоодуевич Ширшин**-биле Тоора-Хем суурга Тожу районнуң соңгукчулар төлээлекчилериниң ужуражыышкын хуралы бедик көдүрлүүшкүннүг байдалга эрткен.

Хуралга депутаттың кандидадының бүзүреттирген кижизи, СЭКП Тожу райкомунуң ийиги секретары **Д. О. Дарган** илеткел кылгаш, ам болур соңгулдаларга уткуштур республиканың болгаш Тожунуң ажылчы чоннарының күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүнүң дугайын чугаалаан. Оон ыңай эш Дарган депутатка кандидат эш Г. Ч. Ширшинниң ажыл-чорудулгазын чыылганнарга таныштырып, сентябрь 30-де шупту соңгулда участоктарынга кээп, коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң улусчу блогунуң төлептиг кандидады дээш бадылаашкынының бээринче ажылчы чоннарны кыйгырган.

Ужуражыышкын хуралынга «Тоора-Хем» совхозтуң Май 1 салбырының эргелекчизи эш **Дорофеев,** сураглыг аңчы, Ленин орденниң эдилекчизи **Ак Мырлаа,** «Тоора-Хем» совхозтуң партком секретары эш **Достай-оол** олар болгаш өске-даа эштер чүве чугаалааш, депутатка кандидатты чаңгыс үн-биле деткээнин илергейлеп, ооң моон соңгааргы ажыл-чорудулгазынга улуг чедиишкиннерни күзеп, чагыгларны бергеннер.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге депутатка кандидат эш **Г. Ч. Ширшин** хуралга чугаазынга СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин күүседир дээш Тываның ажылчы чоннарының чүткүлдүг күш-ажылының, оларның мурнунда улуг сорулгаларның дугайын делгереңгей чугаалап, чоннуң аңаа көргүскен бедик идегелин дээш өөрүп четтиргенин болгаш ону ажыл-херек кырынга бүзүредирин илергейлээн.

ХОЙ АЖЫЛЫН ХӨГЖҮДЕРИНИҢ ЧАА ҮЕ-ЧАДАЗЫ

Бо хүннерде СЭКП-ниң Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик болгаш Эрзин райкомнарының пленумнары СЭКП обкомунуң X пленумунуң түңнелдерин чугаалажып, районнарның партия организацияларының хой ажылын улам ыңай сайзырадыр талазы-биле сорулгаларын тодарадып турарлар. Ындыг пленумнар чоокку хүннерде өске районнарга база болгулаар болгаш улаштыр партия хуралдары эгелээр апаар.

Моон-биле холбаштыр ук хуралдарның баштайгы ээлчеглиг бир онза сорулгазын тускайлап айтыры чугула. Ол чүү сорулга дизе кижилерниң хой ажылынга хамааржылгазын өскерилдирери, обкомнуң пленумунуң доктаалын чедиишкинниг күүседир төлээде, кижи бүрүзүнден ажылга чаа ёзуну, чаа стильди негээр чүве-дир эвеспе дээрзин коммунист, специалист, хойжу бүрүзү билген турарын чедип алыры болур.

Шак ындыг негелде сорулгаларның улуундан, оларның масштавындан үнүп турар. «Хой ажылын Тыва АССР-ге улам ыңай сайзырадыр талазы-биле хемчеглер дугайында» РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бо чылдың май 29-та хүлээп алган тускай доктаалында болгаш обкомнуң X пленумунуң доктаалында айыткан, хой ажылын хөгжүдериниң 1980 чылга чедир темпизин эрткен беш чылда бистиң чедип алган темпилеривис-биле деңнээр болза, республиканың хойжулары хойнуң баш санын болгаш хой эъдин бүдүрерин үш катап, дүк бүдүрерин беш катап көвүдедир апаар. Ынчангаш хой ажылынга хамаарышкан проблемниг-даа, хүн бүрүнүң-даа ажылдарын чаа ёзу-биле чорударының негелдези ында болуп турар.

Болуп турар пленумнар болгаш партия хуралдары бо дугайында тус-тус партия организацияларының сорулгаларын тодарадырда, перспективтиг айтырыглар-биле хүн бүрүнүң айтырыгларын тода ылавылап, оларны шиитпирлээринге аңгы-аңгы аргаларны хереглээри чугула.

Малдың чем-суурун быжыглаары-биле чаа чем аймактарын бүдүрери, сиген болгаш одар шөлдериниң дүжүдүн бедидери, хой ажылынга чаа технологияны нептередиринге таарыштыр төлевилээн кажааларны тудары, хойжу кадрларны белеткээри, шилилде-уксаажыдылга ажылын чаа чадаже көдүрери ышкаш ындыг перспективтиг болгаш проблемниг айтырыгларны чугаалажырда оларны боттуг болгаш бедик билдилиг төлевилеп алыры негеттинер. А пленумнуң доктаалын күүседир талазы-биле бөгүнгү сорулгаларга хамаарыштыр чүл дизе, оларны мырыңай соңгаарладып болбас, дораан эң-не шудургу, эң-не шиитпирлиг арга-биле боттандырарын хамаарышкан кижи бүрүден негээри чугула болуп турар.

Маңаа хамаарыштыр чамдык тодаргай чижектерге онза кичээңгейни салыр херек. Оларга хамаарыштыр бо хүннерде чорудуп турар хойну тарып боозадырының ажылын ап көрээли. Бо дугайында «Шын» солуннуң мындаа чаа бир номериниң мурнуку чүүлүнге тодаргай сорулгаларны айыткан болгай. Ынчалза-даа бо ажылда амдыгаа чедир уламчылавышаан турар улуг четпестер Улуг-Хем болгаш Чөөн-Хемчик, Каа-Хем болгаш Таңды районнарда бар. Оларны дөп-дораан чайладыры — бөгүнгү туруп турар чидиг айтырыгларның бирээзи ол. А Эрзинде хойну тарып боозадырын соксадып алган турарын моон-биле холбаштыр канчаар үнелеп болурул?

Хойну суггат-биле хандырарын ап көрээлиңер. Кайы-даа ажыл-агыйда суг сөөртүр автомашиналары. Өвүрнүң ажыл-агыйларында ышкаш, чүък сөөртүр машиналар кылдыр эдерип алганын ам моон соңгаар анаа көрүп туруп болур бе? Ол ышкаш суггат кудуктарының чер болганда үрелик турарын, хой суггаты үстү бээрге, мурнукузу ышкаш серт чок, херекке албайн көрүп туруп болур бе? А малдың кышка удур тарылгалары, эмнээшкиннери бола үзүктелген турарын, ол ажылга машина-транспорт, ажылчын күжү чедишпестээн, ону салбыр, бригада удуртукчулары тоо-бодавас фактыларны ам моон соңгаар анаа эрттирип болур бе?

Кыштаглаашкынга белеткелдиң бо изиг түлүк үезинде бир боттуг кичээңгей салыр ажыл болза кажаалар септелгези. Бо ажылды чүгле чылыглаашкын-биле кызыгаарлап болбас. Ылаңгыя төрүүр хойларның кажааларынга тепляктарны тууйбу суугуларлыг болгаш делгемчиди тудуп, кажааларже ыяап-ла хүн дээп турар соңгаларны алгыды кылыр. Бо дээрге мырыңай эргежок чугула негелде. А ол хирезинде ону херекке албас фактылар кайы көвей. Ам моон соңгаар оларның-биле эптежир арга чогу билдингир.

Мал кыштаглаашкынының бир чугула негелделиг айтырыы болза хойнуң каддын болгаш немелде чемгерилгезин частырыг чокка планнап, кышкы үеде малга бээр янзы-бүрү минералдыг, микроэлементилиг болгаш витаминниг немелделерни база улуг болгаш чаш малдың аарыгларынга удур хереглээр эм болгаш тарылга препараттарын баш удур четчелеп алган турары болур. Ону харыылаар тодаргай кижилерни томуйлап, ол херекке чогуур акша-хөреңгини көрүп, оларны төтчеглээр чоруктарны болдурбазын баш удур көөр апаар.

Бо болгаш мындыг чергелиг ажылдар, ылаңгыя бо хүннерде кыштаглаашкынга белеткел ажылдары чорүп турда, дыка хөйү-биле тургустунуп турар. Оларны дүрген болгаш бедик шынарлыг кылыры партия хуралдарының кичээңгейиниң төвүнге турар апаар. Ол хуралдар чүгле келир үедеги перспективтиг айтырыглар-биле негүп каапкаш, бөгүнгү айтырыгларны шиитпирлээриндең чайлаар болза, дөмги перспективтиг айтырыгларны баш бурунгаар күүсетпес байдалга киирген ол апаар.

Партия-совет организациялар, ажыл-агый удуртукчулары хойжу кадрларның болгаш тускай эртемниглерниң билиин бедидер дугайында ам дораан практиктиг хемчеглерни алыр ужурлуглар. Пленумнуң шиитпири ёзугаар колхоз, совхоз бүрүзүнге хойжуларның ажылдавышаан билиин бедидер школаларны күзүн ажыдар херек. Олар ол школаларга хойну азыраарының болгаш кадарарының эртемчи эге үндезиннерин, аарыгларга удур профилактиктиг хемчеглерни болгаш эмнээшкиннерин боттары кылырының база хурагааннар доруктуларының эртемге үндезилээн аргаларын болгаш ажыл-агый учёдунуң эге үндезиннерин өөренип алган турар ужурлуг. Чеже кижини, каяа, кым удуртуп өөредирин ук хуралдарга тодаргай шиитпирлээн турар.

Зооветажылдакчыларга хамаарыштыр чүл дизе, оларның тускай болгаш политиктиг билиглерин бедидер байдалдарны болгаш негелделерни тургузарын база көөр, оларның кижи бүрүзүнүң хуузунда чогаадыкчы планнарын парткомнар, партбюролар, баштаар черлер бадылаан турар ужурлуг. Республикада хойжу эртемденнер барык чок, ынчангаш бо чидиг айтырыгны шиитпирлээриниң бир оруу болза зоотехниктерни хой-өшкү ажылының талазы-биле Бүгү-эвилелдиң эртем-шинчилел институдунга чыл санында болгулаар курстарже чорудары болур. Эрткен чылын республикага берген ийи черниң чүгле бирээзинче кижи чоруткан, өскезинче кижи чорударындан ажыл-агый удуртукчулары ойталааны окта шын эвес. Бо чылын берген үш черни бүрүнү-биле ажыглаар херек.

Хойжулар болгаш специалистер дугайында сагыш човаашкынны бедик негелде-биле деңге чорудар. Оларның кайызының-даа аразында ажылынга сула, күш-ажылчы сагылга-чурум үрээр кижилер тургулаары чажыт эвес болгай. Моон-биле холбаштыр сентябрь 24-те Ташкент хоорайга чугаазынга Л. И. Брежнев Владимир Ильич Ленинниң бо дугайында айтыышкынын сагындырбышаан, мынча диген: «Бодунуң күш-ажылчы дорт хүлээлгелерин сула көөр кижилер ам-даа читпээн... Ооң-биле эптежир эргевис чок. Ындыг чоруктар-биле эң-не шиитпирлиг демиселди чорудар херек». Партияның бо айтыышкынын херек кырынга күүседири парторганизацияларының, болгулап турар партия хуралдарының бир кол сагыш салыр чүүлү болур ужурлуг. Ынчаарга бистиң республиканың колхоз, совхозтарында малды самчыгдап төтчеглээр, чидирер, оорладыр фактыларны немээр болза; айтырыгның чидии улам дам баар. Чүгле бо чылдың баштайгы чартыында олардан мал когаралы 169 муң рубль түңнүг болуп турары партия организацияларын дүвүретпес аргажок. Мындыгның төлээзинде парторганизациялар малчыннар ортузунга чорудар организастыг ажылын политик-кижизидилгелиг ажыл-биле ханы холбаштырар ужурлуг.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, СЭКП обкомунуң X пленумунуң республикага хой ажылын моон соңгаар сайзырадырының дугайында хүлээп алган доктаалдары республиканың улус ажыл-агыйының өл кол адырында төөгүлүг сорулгаларны салган деп дидим сөглеп болур. Ынчангаш ол сорулгаларны күүседиринге бодунуң бүгү күжүн, сагыш-сеткилин, билиин бээри дээрге коммунист, комсомолчу, специалист болгаш хойжу бүрүзүнүң ат-алдарының хереэ болур.

С. СОНАМ,
СЭКП обкомунуң көдээ ажыл-агый килдизиниң эргелекчизиниң оралакчызы.

БРИГАДАДА АЖЫЛ-ИШ

Таңды районнуң тараалаң ажыл-агыйларының бирээзи—«Тиилелге» совхозтуң бир дугаар хову-трактор бригадазында ажыл-иш чымыштыг. Бригада 200 ажыг гектар тарымал тооруктуң ажаалдазын дооскан. Гектар бүрүзүнден 90 центнер дүжүттү алган. А 500 гектар суланың ажаалдазы доостур чоокшулаан.

Кызыл-тас ажаалдазы шалыпкын чоруп турар. Сөөлгү хүннерге чедир 900 ажыг гектар бастыртынган, бир гектардан 11 центнер дүжүт алдынып турар.

— Бо бригадада дөрт чыл ажылдап тур мен. Күш-ажылчы көргүзүглеривис өскелерден дээре. Мурнакчы бригадаларның санындан үнмейн келдивис—деп, бригадир Ховалыг Базыр чугаалады.

— Мурнакчылар кымнарыл? —деп айтырдым.

— Моңгуш Маадыр-оолду, Көртек Ичин-Доржуну адап болур. Олар хүн үлүүн бүдүн чартык ажыдып турар улус. Оон ыңай күскү чер аңдарылгазында эки ажылдап турар трактористер Ооржак Матпай-оол, Күжүгет Каран-оол, Доңгак Быстан-оол олар хүн үлүүн 150—170 хуу күүседип турар—деп, ол харылады.

Эртенги хүн даглар баштарындан бакылап келди. Хову турлаа хайнып-ла үнду. Поварлар Ооржак Тараа, Ооржак Зина тараажыларны чалай берди. Кижи бүрүзү далаш чемненип алгаш, ажыл-ишче үнүп эгеледи.

Чолдаксымаар сынныг, тырың мага-боттуг, хүлүмзүрүп каап чоруур эрни Моңгуш Маадыр-оол дээр. Кырында кызыл тукчугаш кинскээн комбайнын хөделдиргеш, шөлче үнер деп турда, аңаа ужуражы бердим.

— Хөй чылда ажылдаан силер бе? —деп, оон сонуургадым.

— Сес чыл болдум. Ажылдап эгелевээжэ хоржок боор—дээш, алдын-сарыг тараа чалгаан ховуже углай чорупту.

Бо бригадага Кызылдың педагогика институдундан келген бис, шупту 13 кижи бар. Ажыл-ишчи эштеривис бо: Суван Шеңгыр-оол, Саая Кызыл-оол, Килик Кара-кыс. Ажылывыс—саваң сараттаары. Амдызында 700 ажыг гектар черниң саваңын сараттадывыс.

Эртен эрте бригадиривистиң машиназы маңнап келди. Бистер аңаа олурупкаш, ажылдап турар шөлүвүсче халтывыс.

Б. КҮЖҮГЕТ,
Кызылдың педагогика институдунуң студентизи.

ШАЛЫПЧЫ ЗВЕНО

Барыын-Хемчик районнуң «Барлык» совхозта мал чемин белеткээри үргүлчүлеп турар. Совхоз амгы үеде 2810 тонна сиген белеткээр хүлээлгезин доозар чыгай берген.

Мал чеми белеткээр сигенчи звенолар аразында калбарган социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда Хомушку Артис-оолга удурткан механизастаттынган звенонуң сигенчилери чоруп, 500 тонна сиген белеткээр хүлээлгезин 560 тонна кылдыр ажыр күүсеткен. Ол звено сиген белеткелинге шалыпчы чоруу дээш совхозтуң шаңнал-манталын чаңгыс удаа эвес ап келген.

О. МОНГУШ.

УЛУГ ДУЗА

Суг-Бажы 8 чыл школазының башкылары, өөреникчилери ниитиниң малынга бышыг-чем суурну тургузары-биле Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» совхозка эки дузаны чедирип турар.

Эрткен дыштаныр хүнде школаның башкылары, 9-ку класстың өөреникчилери чаңгыс хүн иштинде совхозка 35 тонна эки шынарлыг сигенни белеткеп берип, улуг дузаны чедиргеннер.

С. ДАВААЛАЙ.

* * *

Ак-Туруг ортумак школазының үстүкү класстарының өөреникчилери «Ак-Туруг» совхозтуң Ак-Туруг салбырының ногаа болгаш картофель аймаан тарып олуртужуп, чайгыдыр 5 гектар шөлде огурец, помидор, согуна болгаш капуста аймаан суггарып, совхозка улуг дузаны чедиргеннер.

Бо хүннерде совхозтуң картофелиниң ажаалдазы эгелээн. Ажаалдага өөреникчилер база улуг дузаны чедирип, 30 тонна картофельди совхозка ажаажып бээгеннер. Шефке өөреникчилерден Саша Сэтсмам, Бюрбю Хелчук, Валя Сумбуу олар эки ажылдап, өскелерге үлегерин көргүскеннер.

К. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Мурнакчы дуржулганы — бүдүрүлгеге

ЭРТЕМ-ТЕХНИКТИГ ИНФОРМАЦИЯ

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалы-биле 1966 чылда бистиң чуртувуста эртем-техниктиг информацияның чаңгыс-аай күрүне системазын тургускан.

Эртем болгаш техниканың чедиишкиннерин тайылбырлаарының кол хевирлери кандыгыл?

Бирээде, чурттуң экономиказын улам ыңай хөгжүдер, ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыын бедидер база техниктиг депшилгениң чаа-чаа чедиишкиннерин ажыглаар талазы-биле СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин тайылбырлаары.

Ийиде, эртем болгаш техниканың чедиишкиннерин кайы-бир бүдүрүлгеге шуут ажыглаанының түңнелдерин бүдүрүлгелерниң бүгү-ле специалистеринге дыңнадып, тайылбырлаары, көргүзери.

Үште, кайы-бир бүдүрүлгеде мурнакчы дуржулга-биле эртем-төлевилел организацияларының база бүдүрүлгениң ажылдакчыларын таныштырары болур.

Эртем-техниктиг пропаганда болза эртем-техниктиг информацияның база бир чарылбас кезээ болур болгаш ону эртем-техниктиг информация органнарының ажылдакчыларының хайгааралы-биле чорудар.

Эртем-техниктиг пропаганданың кол онза чүүлү дээрге оон хевирлериниң янзы-бүрү болуру. Оларның колколун айтырга мындыг: Эртем-техниктиг конференциялар, семинарлар, бөлүк лекциялар, делгелгелер, өөредилге-бүдүрүлге семинарлары, эртем-техниктиг консультация, чаа техниканың болгаш технологияның хүннери, чогаадыкчылар хүнү.

Эртем-техниктиг конференцияларга кандыг-бир техниктиг улуг айтырыгны чугаалажып көөр, эртем-шинчилелдерниң деңнелин тодарадыр, эртем болгаш бүдүрүлге организацияларынга ажылдың үгшиин сүмелээр. Семинарларга болза бүдүрүлгеге шиңгээдип алган тодаргай айтырыгларны чугаалажыр, ол чаа чүүлдүң теоретиктиг үндезининиң ханызы-биле ажыдар. Конференциялар болгаш семинарларны эрттиреде литератураның база кылган чүүлдериниң делгелгезин организастаар, бүдүрүлгелерже киржикчилерни экскурсияладыр. Конференция азы семинар төнген соонда, чугаалашкан айтырыг талазы-биле сүмени хүлээп алыр.

— Бистиң «Тыва даг-дүгү» комбинатта бо ажылдың кандыг хевирлиг тургустунганының дугайында каш чижектерден көрүп көрээли.

Комбинат болза улуг-улуг байырлал таварыштыр республиканың организастап эрттирип турар делгелгелерге доктаамал киржип келген, аңаа бүдүрүлгениң өзүлдезин, продукцияның шынарының кайы хире болуп турарын, даг-дүгү рудазын тыварында болгаш болбаазырадырында техниктиг депшилгелерни пропагандалап турар. Эргелелдиң бажыңында геология музейин база культура ордузунда делгелге залын тургускан.

1970 чылда бистиң Ак-Довуракка күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаар талазы-биле бүгү республиканың эртем-практиктиг конференциязын эрттирген, аңаа бүдүрүлгеге күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаар талазы-биле комбинаттың чогумчалыг ажылын демдеглээн. Комбинаттың инженер-техниктиг бөлүк ажылдакчылары бо чылдың март айда Кызылга эртем-техниктиг информация талазы-биле болуп эрткен семинар-чөвүлел хуралга идепкейлиг киришкен. Ол ышкаш республиканың «Билиг» ниитилелиниң баштаар чериниң эрттиргилээни теоретиктиг семинарларга каш удаа киришкен. Коллективтиң төлээлери ийи кижи Уралда Асбест хоорайга даг-дүгү үлетпүрүнүң аныяк эртемденнериниң болгаш специалистериниң бирги конференциязынга киришкеш келген.

Комбинаттың цехтеринде чамдык-хуралдар харын-даа семинар хевирлиг эртип турар. Арыглал фабриказында чогаадыкчы бөлүктерниң удуртукчулары-биле күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаарының талазы-биле чөвүлел хуралдарны эрттирери чаңчыл апарган. А кол инженер вторник санында-ла чаа техника хүнүн эрттирип турар. Комбинаттың бүгү-ле цехтеринде бүдүрүлгениң экижидеринге күш-ажылдың мурнакчы аргаларын пропагандалаары улуг рольдуг болуп келген. 1972 чылда арыглал фабриказында күш-ажылдың мурнакчы дуржулгазының школазынга септекчилер болгаш электрослесарьлар өөренип эрткен. Төп бүдүрүлге лабораториязынга чээрби кижи ажыл шагын шын ажыглаары болгаш шенеддерниң шынарын экижидериниң талазы-биле өөренген, ооң түңнелинде лаборантыларның күш-ажылының бүдүрүкчүлүү 1,5 катап өскен.

Рудникке мурнакчы машинист-экскаваторжу эш Гуцев бодунуң дуржулгазын аныяк эштеринге шуут-ла ажылдап тура көргүскен. Бо чылдың бирги кварталында энергия цегинге «Анализтерге химиктиг реактивтерни белеткээри» деп темалыг беседаларны лаборантыларга организастаан. Ооң түңнелинде белеткеп турар реактивтерниң болгаш химиктиг анализтерниң шынары экижээн, лаборантыларның күш-ажылының бүдүрүкчүлүү бедээн. Эргежок чугула апарган таварылгада комбинат болза автокран машинистерин Красноярскиде курстарже өөредип чорудуп турар. Комбинаттың инженер-техниктиг ажылдакчыларындан эрткен чылын үш кижи тудуг материалдары үлетпүрүнүң удуртур ажылдакчыларының болгаш тускай эртемниглерниң талазы-биле Бүгү-эвилел курстарынга өөренгеш келген, бо чылдың бирги чартыында база ийи кижини ыңаар чоруткан.

Комбинаттың ажылчыннарының билиг-мергежилиниң бедип турарының бир херечилели болза «Даг-дүгү үлетпүрүнүң эң эки таарыштырыкчызы» деп атты арыглал фабриказында улут таарыштырыкчы Күжүгетке тывысканы болур.

Бистиң комбинат эртем-шинчилел институду-биле доктаамал быжыг харылзаалыг. Ол институттуң ажылдакчылары биске келгилээш, дыка хөй үнелиг санал-сүмелерин берген, практиктиг дузаны чедирген. Комбинаттың удуртукчуларындан болгаш специалистеринден эштер Малых, Миронов, Ухов, Мананков, Чистяков, Янковский, Жданов, Колосов болгаш өскелер-даа янзы-бүрү темалыг лекцияларны номчуп турар. Экономиктиг болгаш техниктиг билиглерни пропагандалаарынга комбинаттың инженер-техниктиг ажылдакчыларынга база албан-хаакчыларынга организастаан теоретиктиг ийи семинар улуг рольдуг болуп келген. Эртем-техниктиг депшилгени пропагандалаарынга техниктиг библиотеканың ролю канчаар-даа аажок улуг. Комбинаттың ындыг библиотекасы бо чылын 947 рубль түңге 204 янзы-бүрү литератураны чагып бижиткен.

Бо чылдан эгелеп комбинатка эртем-техниктиг пропаганданы нептередир талазы-биле ажылды план ёзугаар чорудар, эртем-техниктиг информацияны комбинаттың комплекстиг планынга база киирер апаар. Эң ылаңгыя техниктиг информацияның материалдарын ажыглап тургаш, 13.400 рубль түңнүг экономиктиг ажыкты алырын планнап көрген. Оон аңгыда ол-ла материалдар-биле он ийи хемчеглерни боттандырып ажыглаар.

Бистиң бо чугааладаныывыс үстүнде фактылар дээрге эртем-техниктиг информацияны бистер бүрүн ажыглап, ону эки пропагандалап турарывыста хамык-ла чүүлдер эки дээни ол эвес.

Бо талазы-биле четпестер бар. Эң ылаңгыя бүдүрүлгениң эң чугула айтырыгларының талазы-биле эртем-техниктиг семинарларның саны эвээш, оларның теоретиктиг деңнели куду болуп артпышаан.

Чамдык цехтер чаа техниканы болгаш технологияны ажыглаарын саададып турар. Ол ышкаш чыл санында-ла бистиң комбинатта эртем-шинчилел ажылдарының темазын кызырып турары четпес.

Ак-Довурак хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелеринде эртем-техниктиг пропаганданы экижидер талазы-биле чоокта чаа болган конференция чогуур сүмелерни хүлээп алган. Ол чорук комбинаттың ажылынга улам-на дөгүм болур дээрзи чугаажок.

Т. САНДАНЧАП,
«Тыва даг-дүгү» комбинаттың эртем-шинчилел килдизиниң эргелекчизи.

Беш чылдың кижилери

ШАННАЛГА ХАРЫЫ КЫЛДЫР

1972—1973 чылдарның кышкы үезинде мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдедир талазы-биле алган хүлээлгелерин күүседир дээш, Кызыл хоорай Советиниң «Көк-Тей» совхозунуң сүт-бараан фермазының ажыл-ишчилери кызымак ажылдааннар. Ферманың коллективи ниитиниң малын кыштан хүр ажырган болгаш күрүнеге сүт садарының чыл планын чедиишкинниг күүседип турар.

Ферма 670 тонна сүттү күрүнеге садар планныг. Чыл төнчүзүнге чедир дөрт ай артканда ол план 528 тоннага (мында эрткен сес айның көргүзүүн киирген) күүсеттинген. Ам 142 тонна сүттү садары арткан. Ону ажыр күүседип болурунуң бүгү аргалары бар. Келир кышка мал чемнерин четчири-биле белеткээш, сигенни ферманың бодунда эккеп сарааттап, силосту салган. Бо чылын ниити ферма бир инектен-не 2700 литр сүт саап алыр сорулга салган. Оон күүселдези чогумчалыг боттанып турар. Эрткен сес айларда бир инекке онаалтыр 1890 литр сүт сагдынган.

Боттарының хууда алган хүлээлгелерин күүседир талазы-биле саанчылар кызымак ажылдап, социалистиг чарышка идепкейлиг киржип келгеннер. Инекти хол-биле саап турза-даа, саанчыларның күш-ажылчы көргүзүглери дыка өөрүнчүг. Ылаңгыя дуржулгалыг саанчылар З. Бургостикова эрткен сес айларда бир инектен 2376, Т. Конобеевская — 2248, К. Волынкина — 1903 литр сүттү саап ап, боттадаа турду. Ону ажып эртип ажылга чоорту мергежип бергеннер. Ол—кижи бүрүзүнүң чүткүлдүг болгаш шудургу күш-ажылының түңнелинде чедип алдынган.

Бодум саанчылап ажылдаа-ла 18 чыл болдум. Бергелер-даа турду. Ону ажып эртип ажылга чоорту мергежип берген мен. Бо чылын бир инектен 3600 литр сүт саап алыр хүлээлгелиг мен. Эрткен сес айда 2400 литр сүттү сагдым. Чыл төнчүзүнге чедир хүлээлгем күүседиринге бүзүрелдиг мен.

Көдээ ажыл-агыйның бөлүк ажылдакчыларын чоокта чаа ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаан. Бистиң республикадан дыка хөй малчыннар ында кирген. Оларның аразында мен база бар болдум. Мени Октябрь революциязы орден-биле шаңнааны дыңнааш, дыка-ла өөрдүм. Бөдүүн саанчы кижиниң күш-ажылын ынчаар бедик үнелеп, демдеглээни дээш, партиямга болгаш чазаамга өөрүп четтирдим.

Төрээн чуртумнуң бедик шаңналынга харыы кылдыр улам кызымак, улам шудургу ажылдаар мен. Бедик шаңнал мени улам-на соруң киирди.

В. ДОЛГАНИНА,
«Көк-Тей» совхозтуң саанчызы.

Дүвүренчиг медээ

ШАПТЫКТАРНЫ ЧАЙЛАДЫР

Кызылда Министрлер Чөвүлелиниң болгаш 800 олуттуг театр бажыңнарының тудуунда «Кызыл тудуг» эргелелиниң № 1 тудуг участогунуң алды бригадазы ажылдап турар. Степан Сафатаевич Белоусов биле Леонид Иванович Усатовка удурткан 30 кижилиг ийи бригада театр бажыңының тудуунда болду.

Бо бригадаларның ажылчыжы-биле таныжып, тудуг объектизинде бригадирлерниң кабинединге кирип келдим. Бригадир Степан Белоусов телефоннаан олур. Тудуг материалдарының чогуп чугааның утказындан билип аптым.

— Тууйбу заводунуң бүрүузу-биле ийи хүн, сентябрь 25-26-да, ажылдавадывыс, тууйбу чок хүнзедивис. Материал-биле хандырган болза, хөй ажыл кылдынар турган чүве. «Думчукка тулганда бызаа сугжу» дижири ышкаш, дуза дилеп, телефоннап олурарым бо— дээш, СЭКП Кызыл хооркомунуң элээн хөй телефоннарын бижип алган данзызын көргүстү.

— Ам канчаар бис, Степан Сафатаевич, тудуг материалындан чүү дыңналып тур? —дизе-ле, кожазы бригадир Леонид Усатов бо кирип келди.

— Канчап канчаар, база куругланывыс ол-дур. Ам дөрт шакта келбээн тууйбу кажан кээрил дээш, телефонун шугул сегирип алгаш, катап телефоннап эгеледи.

Айда 20 машина бетон херегләттиниң турда, чүгле беш машина мөлдүк-калдык келир. Арматура айтырыы кончуг берге. Тудугжулар бар аргаларны ажыглап тургаш, балды-биле кезип, арматураны баглаар ужурга таваржып турар.

— Бистиң «Кызыл тудуг» эргелелиниң № 1 участогунуң начальниги Г. Чертовтуң кылбас ажылы чок. Хоорайда каш черде боорундан аңгыда, Дус-Хөлде дыштанылга бажыны база туттуруп эгелээн. Бисче бакылавас болду. Сүмележип, бир демниг ажылдаар ужурлуг чүве-дир ийин —деп, С. Белоусов хомудап чугаалады.

Бо тудугларда четпестерни чайладыр дээш, хамаарышкан организациялар чогуур хемчээн алыры хүннүң чугула айтырыы болу берген.

А. СОДУНАМ.

ОНДАРЛАР—КЫЗЫЛ-ТАЙГАНЫҢ МАЛЧЫННАРЫ

Чес-Булуң, Чалбак-Хараган күскү аян-шинчиже кирип, чиңгир ногаан чайгы хевиниң дыка хөй черлерин сарыг өң-биле чамагылай берген тур. Ындыг өйде Ак унунуң одар-белчиирлиг көк шыктарын, Кызыл-Тайганың эдээнде белдерни ааржы дег ак-чайт хойлар улам-на аян кирип келир.

Бо делгем одарлыг күзеглерде «Сүт-Хөл» совхозтуң Кызыл-Тайгада хойжу бригадазының малчыннары чурттап турар. Кызыл-Тайганың баарын таварты, Актың уну-биле Чалбак-Хараганда Ишкин-Аксының Инек-Дашка чедир чорууруга, кодан-кодан хойлар, малчыннарның өглери болгаш күскү кажаа-хораа дистинчип алган шөйлүп бар-ла чорууру. Ында бригаданың 12 кодан хоюу күзеглеп турар.

Серин болгаш делгем девискээрлиг, терең оът-сигенниг Сүт-Хөлдүң чайлагларынга хоюн семиртип чайлаап малчыннар ам иштиктиң кадар оъдунга семиртилгени уламчылаар дээш, күзеглеп кирип келген. Ам өдек-кыштаг септелгези, мал чеминиң белеткели, хойну чуурy болгаш тарып боозадыры дээш хойжуларда ажыл-ла хөй.

Сыра курлуг база чыраа-биле өрүп каан ийи кажааның чанында, даштындан көөрге, аян-шинчилиг кончуг улуг өгге келдивис. Эжикти ажып, эргинни артап чоруй-ла: «Бодаа белен эвес эрес-кежээ малчыннар болбайн аан» деп дораан эскерип кагдым. Хойжу Ондарларга барып, олар-биле чугаалажып көөрүн совхоз директору Александр Шаалы биске сүмелээн чүве.

Өгге кире бээривиске, ооң хөрээжен ээзи Оюмаа Сапыковна бичии урутлары-биле олур. Ондарларның чурттап орар өөн, эт-севин, уруг-дарыының идик-хевин көргеш, бистиң малчыннарывыстың амыдыралының болгаш культуразының бедип турарынга кижиниң сеткили өөрүп келир.

Оюмаа Сапыковна чазыкчаагай-даа, чугаакыр-даа кижи болду. Аныяк малчын хирезинде (ол сес чыл хойжулап келген) бо аразында багай түңнелдерлиг боор көрбээн. Ажылчы чоннар депутаттарының Чөөн-Хемчик район Советиниң депутады, совхозтуң херээженнер чөвүлелиниң кежигүнү. Малчыннарның амыдырал-чурттталгазының культуразын бедидер дээш улуг ажылды чорудуп турар.

Бо аныяк малчын өг-бүле 8 уруглуг, [illegible]рның 5-жи өөреникчи. [illegible]-дарыын өөредип кижизитп[illegible]лап, амыдырал-чурттталгазын культуржудуп, хөй-ниити ажылынга идепкейлиг киржири, чоннуң айбызы—депутат хүлээлгезин күүседири не болгаш малчын херээжен кижиге ындыг-ла белен эвес херек. Бо бүгүнү бедик медерелдиг, эрес-шудургу болгаш сорулгаже чүткүлдүг Оюмаа Сапыковна Ондар ышкаш кижилер күүседип шыдаар.

Даштын аът даваны даажаан соонда, саадаваанда-ла, ортумак дурт-сынныг, кырлаң думчуктуг, аныяксыы аажок эр кире хонуп келди. Бис-биле мендилешкеш, дөрже эрте бээрге, өгнүң эр ээзи Дажы Доржуевич дээрзин бо-дур деп билип кагдым. Аяк шайны аартап, ажыл-херек дугайын чугаалажы бердивис. Дажы база-ла шоваалаң болгаш чугаакыр кижи-дир.

Сес чыл мурнунда, чаш уруг-дарыглыг-даа болза, хой ажылынга кирер деп өг-бүлениң ээлери сүмелешкеннер. Өгбелери мал-маганныг-даа чораан болза, ниитиниң хөй баш малының баш санын өстүрер, продуктулуун бедидер деп чүве берге болгаш харысалгалыг дээрзин олар билип-даа, чугаалажып-даа турганнар. «Кижи күзээнин чедип алыр, сураавын тып алыр» деп үлегер-чугаа бар. Ондарлар шак ынчаар кылганнар. «Кызып ажылдапсывыса, чоонган деп бис» дишкеш, совхоз дирекциязынга билдириишкин киирген.

Совхозтуң өске ажылынга Дажы, Оюмаа база-ла чүткүлдүг чораан, ону дирекция, партбюро, ажылчын комитеди-даа билир. Ынчангаш аныяк өг-бүлениң дилээн эки эгелээшкин, тура-соруктуг чорук деп көргеш, совхозтуң удуртулгазы деткип, Ондарларны хой ажылынче чоруткан. Баштайгы чылында бир кодан хураган үзүп бергеш, малдадып каан.

Сес чыл мурнунда малчыннарның ажылдаарынга-даа амыдырап-чурттаарынга-даа байдал амгы ышкаш таарымчалыг эвес турган болбайн аан. Ынчалза-даа аныяк өг-бүле бергелерге таваржып турзажок, оларны тура-соруктуг ажып эртип, хойжунуң берге болгаш нарын мергежилин шиңгээдип ап, хоочуннарның арга-сүмезин дыңнап чораан, бирги чылдан эгелээш-ле эки түңнелдерни чедип ап келген.

Чымыштыг сес чыл эрткен. Ондарларның ады мурнакчыларның одуруунче кирип, хурал-суглаага бо-ла дыңналыр апарган. Ооң чылдагааннарының допчузу мындыг. Төрүүр хой малдап келген чылдарының дургузунда Ондарлар чыл бүрүде төрүүр чүс хойга онаалтыр чүстен өрү чүс он ийи чедир хураганны ап келген. Дүк кыргып алырының планын үргүлчү ажыр күүседип чораан. Малынга сиген белеткээр, кыштаг септээр ажылды малчыннар сагындырыг чокка-ла кылып ап чаңчыккан. Ол бүгү болза эки көргүзүглерни чедип алырының дүлгүүрү дээрзин Ондарлар ыяк билир.

Дажы Доржуевич Ондар чүгле бодунуң коданынга «думчук боралап» орар малчын эвес дээрзин ооң сес чыл хойжулааныңың түңнели көргүзе берген. Ажылынга мергежилдери-биле кады, ол бодунуң ниити билиин бедидип, хөй-ниити ажылынга идепкейлиг киржир кижилерниң бирээзи. Ол хөй ажылынга ажылдап чораш, СЭКП-ниң кежигүнүнге кирип алган. Ам ажыл-херекти партийжи ёзу-биле үнелеп көөр, идепкейлиг коммунист болган.

Ажыл-херекке чүткүлдүг кижилер чаңгыс черге таптап турбас болгай. Ооң ажылагыйжы, хууда төлептиг чоруун көргеш, совхоз дирекциязы, партком Дажы Ондарны Кызыл-Тайганың хойжуларының бригадиринге томуйлаан. Бүдүн бригада дээш харысалга коммунистке немешкен. Ондар ону партийжи хүлээлгези кылдыр көргеш, ийи билээн сывырнып каапкаш, ажылдап кирипкен.

Бригаданың бо чылгы көргүзүү багай эвес. Төрүүр чүс хойга онаалтыр 86 хураганны алган. Хойнуң чайгы семиртилгези эки эрткен. Малчын бүрүзү 10 тонна сиген кезип алыр дээш хүлээлгезин ажыр күүсеткилээн. Ондарлар боттары 19 тоннаны белеткээн.

Кышка белеткел, келир чылын хөй хураган алырының үндезининиң салыры эгелээн. Хойжуларның 12 кол кыштагларының септелгези доозулган, өдек бөлдүнгөн. Хойнуң күскү чуулдазы доозулган. Хойларны тарып боозадыр ажыл барык сөөлзүрен кел чоруур. Ынчалзажок ам-даа ажыл хөй: кыштагларга мал чемин чедирери, малчыннарның чурттаар орап бажыңын септээри, кыштаглаары. Ол бүгүнү бригадир тускай эртемниглер-биле кады планныг чорудуп турар.

Ондарлар төрүүр чүс хойдан чүс хураган, бир хойдан 1 килограмм 900 грамм дүк алган. «Хүлээлге күүсеттинзе-даа, күзелге арай четпээн» деп олар чугаалап олурар. 1972—1973 чылдарның кышкы үезинде мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдедир дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга чедип алган чедиишкиннери дээш, Дажы Доржуевич Ондар, Күш-ажылдың Кызыл Туг орден-биле шаңнаткан.

С. ЧИГЖИТ.

ЧУРУКТА: хойжулар Дажы болгаш Оюмаа ОНДАРЛАР.

К. МОНГУШТУҢ фотозу.

Кышка белеткел

Кыш келди, белеткелиң кандыгыл?

«Кыш чоокшулаан, аңаа белеткелиң кандыгыл?» Бо айтырыг амгы үеде ажыл-агыйларның удуртукчуларынга, мал ажылының тускай эртемниглеринге, малчыннарга хүн бүрүде салдынып, оларга кичээндириг болуп турар. Улуг-Хем районда «Ак-Туруг» совхозтуң төп салбырында кыштаглаашкынга белеткел канчаар чоруп турарыл?

Ниитиниң малын чылыг, тодуг кыштаглаашкын-биле хандырар дээш салбырда чамдык организастыг ажылды чорудуп турар. Салбырның шээр болгаш бода малы 40 хире кодан. Кыштаглар септээр тускай звеноларны тургускан болгаш кышкы турлагларга элээн ажылдар кылдынган. Бода малдың чеди кыштаанда кажааларга болгаш чурттталга бажыңнарынга септелге доозулган. Өдек бөлүүшкүнүн кыштаг бүрүзүнде чорудуп турар. Шагаан-Арыгда көжүп чоруур № 586 мехколоннаның тудугжулар бригадазы Чаш-Тал биле Оорутда ийи кыштагны бо чылын немей тудуп доосжан.

Шээр малдың 30 ажыг коданнарының кыштаглары бар. Мурнакчылар Моңгуш Сагаан, Моңгуш Даңгырын болгаш өске-даа кызымак хойжулар кыштагларынга үүрмек септелгелерни боттары кылып, курган өдекти бөлүп алган.

Ынчалза-даа шээр мал кыштагларының хөй нуруузу белен эвес. Хойжуларның кылган аар-саар септелгелери бар-даа болза, кышка белеткелче күштү организастап, темпини дүргедетпес болза, кыштаглаашкынга бергелер таваржып болур. Ак-Хемде, Күчүн-Куратта үш кыштагның кажааларын эде кылыры негеттинип турар. А. Балчарга удурткан звенога хойнуң кышкы турлагларын септээрин даандырган. Бир эвес ол звенога немелде күш салбас чүве болза, кажаалар болгаш чурттталга бажыңнарының септелгези, чылыглаашкыны саадап болур. Ук звенода дөрт-ле кижи ажылдап турар. Үш кыштагда септелгени ам-даа дооспаан.

Септелгениң чүге оожум чоруп турарының дугайында звено удуртукчузу А. Балчар мынчаар чугаалап турар:

— Бир талазында, бистиң күжүвүс эвээш, ийиде, манза болгаш өске-даа тудуг материалдары-биле хандырбайн турар-дыр. Бо дугайында совхозтуң тудуг бригадазының бригадири эш Соколов звенонуң ажылын дүргедедиринге дуза чедирбейн турар.

Ынчангаш септелге оожум чоруп турар. «Кыштаг бүрүзү бүгү малга четчир-дир, кажааларны малчыннар кажан көжүп келе бергеш, боттарының күжү-биле септеп, чылыглап-ла алгай» дээр хөөн совхозтуң болгаш салбырның удуртукчуларында бар.

Бода болгаш шээр малдың кыштагларында чурттталга бажыңнарының печкалары бүтүн үрелгилээн, а чамдыктарының шой аастары чок, бажыңнарның соңгаларының рамалары, шилдери, хаалгалары болгаш өске-даа дериглели бузук болгаш үрелик. Бажыңнарны, кажааларны септээр иштин малгаштаар, чугайлаа талазы-биле улуг ажыл негеттинип турар.

Хар тайгалардан шынаалар же иштиктеди чаай каап, кыштыныжы чоорту улгадып кел чорда, кыштаглаашкынга белеткелди күштелдирери негеттинип турар.

К. КОМБУ.

Кара-Сал Кызыл-оол механизатор болуп 15 чыл ажылдаан. Ол — коммунист. Кызымак ажыл-ижи дээш, ол Күш-ажылдың Кызыл Тук орден-биле шаңнаткан. Мурнакчы механизатор хүнде 18-20 гектар чериң тараазын бастырып, ажаап ап турар. Ол ам Таңды районнуң «Шамбалыг» совхозунда ажылдап турар.

Мурнакчы комбайнерниң тараазын хүлээп алыр дээш республиканың совхозтарының бүдүрүлге каттыжыышкынының автобаазазының чолаачызы Петр Боровиков бо-ла халдып кээр. Ол — мурнакчы чолаачы. Чарышка тиилеп үнгеш, чолаачылар аразынга шилчип чоруур вымпел болгаш акша-биле шаңнаткан.

ЧУРУКТА: К. Кара-Салдың комбайнының чанында П. Боровиковтуң машиназы тараа урдуруп алыры-биле чедип келгени.

П. ГОЛЬЦОВТУҢ фотозу.

Соңгулдаларга уткуштур

№ 4 АГИТПУНКТУДА

Найысылалдың төп кудумчуларының бирээзи. совет эрге-чагырга дээш демиседжип чораан кызыл партизаннарның командири Кочетовтуң адын эдилээн. Ол кудумчуда Пионерлер бажыңы бар. Ооң кирер эжииниң үстүнде «№ 12 сонгулда участогу» деп чараштыр бижип каан. Ону эрткен, дүшкен кижилер дораан-на эскерип каар. Ол бажыңда № 4 агитпункт тургустунган.

Ында көскү черде ол сонгулда участогунга хамааржыр кудумчуларның, бажыңнарның схемазын болгаш «ССРЭ-ниң Дээди Совединге сонгулдалар дугайында дүрүмнү», ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилелдиң Совединге депутатка Тыва АССР-ниң Кызылдың № 409 сонгулда округундан кандидат Г. Ч. Ширшинниң допчу намдарын аскан. Ол ышкаш ам болур сонгулдаларга уткуштур агитпунктунуң чорудар ажылының планы-биле келген кижилер таныжып ап болур. Узун столдар кырында «Огонек», «Работница», «Агитатор», «Молодой коммунист», «Блокнот агитатора» деп журналдарны, «Правда», «Известия», «Труд», «Тувинская правда», «Шын» солуннарны чурумнуг чыскаай салып каан. Аңаа келген агитаторлар, сонгукчулар оларны номчуп, шыдыраа-даа ойнап болур.

Сонгулда комиссиязының даргазы Татьяна Александровна Потылицина мээң сонуургаан айтырыымга мынчаар харыылады:

— Бо чылдың сентябрь 30-де, дыштаныр хүнде бистиң республиканың амыдыралынга политиктиг улуг ужур-дузалыг чугула болуушкун болур ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилелдиң Совединге Кызылдың № 409 сонгулда округунуң талазы-биле сонгулдаларга уткуштур бистиң агитпунктувус сонгукчулар ортузунга организастыг болгаш масса-политиктиг ажылдарны тускай план ёзугаар чорудуп турар. Бо ажылга республиканың харылзаа эргелелиниң, хоорайның харылзаа белдирииниң, № 3 школаның, облпрофчөвүлелдиң партия организациялары идепкейлиг чорууну көргүзүп келдилер. Ол ышкаш сонгулда хүнүнде чорудар ажылдарның планы тургустунган. Агитаторларның дежурныйлаашкыны чурумчаан — деп, ол чугаалады.

— Сонгулдага уткуштур чамдык ажылдарны кылдывыс. Агитпунктуга телефонну, радио точказын тургустувус. Бистиң участокка хамааржыр беш организацияның агитаторлары эки ажылдап турарлар. Олар сонгукчуларның даңзызын бүрүн кылган болгаш шүүштүрүлгелерни доосканнар. Муң ажыг кижиниң даңзызы ам белен — деп, сонгулда комиссиязының секретары Алефтина Николаевна Долгополова мээң ынчаар тайылбырлап берди.

Оон-биле сонгулдага белеткел ажылының дугайын чугаалажып орувуста, шевергин кеттинген, кижи ортузу ажа берген херээжен кижи кирип келди. Ол—хоорайның харылзаа белдиринде партия организациязының секретары Р. Макаренко болду.

— Роза Сергеевна, силерниң удуртуп турарыңар партия организациязында агитаторларның ажылының дугайында чүнү чугаалап болур силер? — деп, оон айтырдым.

— Бистиң агитаторларывые Октябрьская, Дружба, Красноармейская, Кочетов, Чүльдүм кудумчуларында чурттап турар сонгукчулар ортузунга тайылбыр ажылын чорудуп турарлар. Кижи бүгүдези быжыглаттынган бажыңнарынга барып, депутатка кандидат, СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшинниң допчу намдарын таныштырып, Совет Эвилелинде болгаш даштыкыда болуушкуннарны чугаалап берип турар — деп, ол харыылады.

Шынап-ла хоорайның харылзаа белдиринде ажылынга ак-сеткилдиг, агитатор хүлээлгезин төлептиг күүседип турарлар хөй. Почтачылар бригадири, хоочун коммунист Антонина Золотухина барык 10 чыл ажыг үе дургузунда агитаторлап турар. Ол быжыглаттынган бажыңнарынга доктаамал барып, сонгукчуларның ат-даңзызын тургускаш, агитпунктуга кымны-даа мурнай дужааган.

Агитатор хүлээлгезин оператор Галина Таскаракова, комсомолчу, радиооператор Ульяна Шараварина, Адачурттуң Улуг дайынының киржикчизи, хоочун коммунист, ажыл-агый эргелекчизи Василий Попов болгаш өскелер-даа бо хүннерде ак сеткилдиг күүседип, өскелерге үлегер-чижээн көргүскеннер.

№ 4 агитпунктунуң агитаторлары сонгулда хүнүнде депутатка кандидат, СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары эш Г. Ч. Ширшин дээш бадылаашкыннарын бир эп-сеткилдиг бээринче сонгукчуларын кыйгырып турарлар.

Н. САРЫГ-ООЛ.

БЕЛЕН БИС

Сонгулдаларга белеткел үезинде № 9 сонгулда участогу, ында агитпункт хөй ажылды кылган. Агитпункт эргелекчизи М. Ткачевтуң планнап алганы хемчеглер бүрүнү-биле күүсеттинген. Агитколлективтерниң ажылын идепкейжидер, депутатка кандидат дээш агитация ажылын калбартыр дээш, бистиң участокта агитаторларны чыып, сорулгаларны тайылбырлап, беседалашкан бис. Оларның бактаап турары партия организацияларының секретарьлары база ийи удаа чыглып хуралдаан. Ол хуралдарның хүн айтырыы — сонгулдаларны организастыг эрттирер дээш ап чорудар хемчеглер дугайы.

Чээрби ажыг агитатор хүннүң-не 6 шактан 9 шак чедир, а дыштаныр хүннерде хүнзедир дежурныйлап турар. Олар агитпунктуга келген сонгукчуларны хүлээп ап, даңзыда ат, фамилияларның шын бижиттингенин хынап, депутатка кандидат дугайында чугаалап берип турарлар. Ооң намдарын бижээн, чуруун парлаан плакаттарны агитпунктуда азып каан.

Участоктуң схемазы база бар. Участокта хамаарышкан кварталдарны, кудумчуларны болгаш бажыңнарны айыткан ол схема сонгулда комиссиязының болгаш агитаторларның сонгукчулар ортузунга ажылдаарын дыка эптиг болдурган.

Урналарны, кабиналарны чараштыр дерээш, белеткеп тургузуп алдывыс. Сонгукчуларның аттарын тыварда белен болзун дээш комиссия кежигүннери алфавиттиң үжүктерин хуваажып алган. Бажыңынга бадылаар кижилерге таарыштырган урналар база бар. Сонгулдалар хүнүнде респотребсоюзтуң, Күрбанкының машиналары бистиң участокка ажылдаар.

Ф. ЛЕГОСТАЕВ,

Кызыл хоорайның № 9 сонгулда участогунуң соңгулда комиссиязының секретары.

Бир чагааның изи-биле

ХЫНАЛДА БАДЫТКААН

Монгуш Кызыл-оолович Ак-оолдуң хууда четпестерин, совет өг-бүлениң чурумун үрээр, эрге-дужаал ажыглаар чоруктарын илереткен көдээ бижикчиниң чагаазын редакция алган. Тодаргайлап көөрү-биле ук чагааны СЭКП Улуг-Хем райкомунче шилчиткен турган.

«ҮТКА 25 чылы» совхозта партия комитединиң секретары эш Н. Кылын-оолдуң дыңнатканы болза: совхозтуң Иштии-Хем салбырының эргелекчизи М. К. Ак-оолдуң четпестерин хыналда бадыткаан. Ооң ажылга харыысалга чок, арагалаар, чурум үрээр, автомашинаны, харын-даа тракторну безин хууда ажыглаар, өг-бүлезинге сандаргай байдалын совхозтуң техниктиг чөвүлелинге чугаалашкан.

Монгуш Кызыл-оолович Ак-оол бодунуң четпестерин, ол талазы-биле буруузун шупту билинген. Моон соңгаар ындыг үүлгедиглерни болдурбазын хүлээнген. Совхозтуң дирекциязы ону айның ажыл төлевириниң үжеп хуу хемчээлинге торгаан болгаш ажылын, чуртталга амыдырал байдалын экижидерин аңаа шыңгыы дааскан.

ДЕЛЕГЕЙ бо хүннерде

Кол Ассамблеяның сессиязынга А. А. Громыконуң чугаазы

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко КНО-нуң Кол Ассамблеязының XXVIII сессиязының нийти-политиктиг санал-онал солчуушкунунга түве чугаалааш, эрткен чылын делегейге улуг болуушкуннар хөй болганын демдеглээн. Оларның ниитизи-биле кол-ла утка-шынары чүү болганыл дээрге, делегейге үргүлчүлелдиг үениң дургузунда дүшкүүрлүг турган чоруктан чавырлыышкынче болгаш ажыл-херекчи ёзунуң кады ажылдажылгазынче шилчиишкинниң эгелеп, быжыгып турары болур. Мону алгаш көөр болза, эрткен чылды эргилделиг чыл деп саназа чогумчалыг боор турар.

Тайбың ёзу-биле кожа-хелбээ догуннаашкынның принципи амгы үеде социалистиг болгаш капиталистиг чурттар аразынга харылзааларның түгле кара чаңгыс болдунар аргазы кылдыр хүлээп көрүп турар эвес, харын-даа ону херек кырында улам долузу-биле боттандырып, керээлерге болгаш дугуржулгаларга айтып турар апарган деп, А. А. Громыко демдеглээн. Дүшкүүрлүг чоруктуң чавырлыышкыны калбарбышаан, улам ханылап, улам хөй күрүнелерни хаара тудуп, оларның аразында харылзааларның улам хөй хевирлеринге эки салдарын чедирип турар.

Ол бүгү Леонид Ильич Брежневтиң чоокта чаа «амгы үениң чавырлыышкыны — ол дээрге түр болуушкун эвес, а делегей харылзааларының үндезини-биле чаартыынарының эгези-дир» — деп, чугаалааныының боттаныышкынга идегелди берип турар.

Чепсеглениишкинниң эңдере бүдүрерин үргүлчүлеп турар чорук дээрге айтырыгларның иштинде эң чугула айтырыг боор турарын А. А. Громыко оон ыңай чугаалаан. Бо хүннерде шериг чарыгдалынга аажок хөй акша-хөреңгини үндүрүп, шериг программаларын ажылдап кылыры соксавайн турар.

«КНО-нуң Айыыл чок чоруктуң чөвүлелиниң доктаамал кежигүннери күрүнелерниң шериг бюджеттерин 10 хуу кызырар дугайында болгаш камнаттынган акша-хөреңгиниң кезик-чамдызын хөгжүп орар чурттарга дузалаарының дугайында» айтырыгны КНО-нуң Кол Ассамблеязының XXVIII сессиязының хүн айтырыынга көөр чугула, дүрген айтырыг кылдыр киирерин Совет Эвилели саналдап турар деп оратор чугаалаан.

ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри чугаазын доозарда делегейге тайбыңны камгалаарынга КНО-нуң ролюн тайылбырлаан. Делегей байдалын улам экижидериниң хемчеглерин алырын улустар КНО-дан манап турарын А. А. Громыко чугаалаан. Совет Эвилели бодунуң талазындан Чер кырынга тайбың херээниң тиилээри дээш күжүн черле харамнанмас. Ооң тайбыңга ынакшылдыг программазының утказы-даа. СЭКП-ниң XXIV съездизиниң хүлээп алганы Тайбың программазының-даа сорулгазы ындыг боор турар.

Удурланыышкын үргүлчүлевишаан

ПАРИЖ. (СЭТА). Үймээн үндүрүп тургаш, Чилиде эрге-чагырганы холга эжелеп алган шериг хунтазының каржы-дошкун аажылаашкынныг үүлгедиишкиннери чили патриоттарны коргудуп-сүрттедир аргазы чок боор турар. Францияның «Либерасьон» солунунуң дыңнадып турары-биле алырга, чурттуң иштинде удурланыышкынның национал чөвүлели чажыды-биле ажылдап турар. Ында үймээнчилерни хоруп кааны чүүл-бүрү политиктиг партияларның болгаш бөлүглениишкиннерниң төлээлекчилери кирип турар.

* * *

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Шериг хунтазының ханныг үүлгедиишкиннеринге удурланыышкыннар чурттуң дыка хөй хоорайларында боор турарының дугайында медээлер Чилиден соксаал чокка кээп турар. Эргилдениң организакчыларының бирээзи, Шериг-Далай күштериниң командылакчызы Мерино чурт «иштики дайынның байдалында турарын» ажыы-биле миннип чугаалаан.

«Ньюсуик» журналдың корреспондентизи чили найысылалда байдалды бижээш, «Сантьяго — бүзээлеткен хоорай апарган, ында бүгү-ле чүүлдүң ээзи автомат боор турар» — деп тайылбырлаан. Болуушкунну боттарының караа-биле көрген кижилерниң херечилеп турары-биле алырга, үймээн үезинде болгаш өлүрүкчү үүлгедиишкиннерниң-даа үезинде элээн каш муң кижи өлүрткен боор турар. Бир-ле чили шажынчы кижи техниктиг университеттен өлүрткен ийи чүс кижиниң мага-бодун көрген. Ооң ажылдап турар эмнелгезинге чаңгыс-ла хүн дургузунда өлүрткен 750 кижини сөөртүп эккелгенин чугаалаан деп журнал уламчылап бижээн.

* * *

ПАРИЖ. (СЭТА). Нобель шаңналының лауреады Пабло Неруданың Сантьяго хоорай кыдыында турар бажыңынче, ооң мөчээниниң соонда үр-даа болбаанда буза-булгап кирген, аңаа каржы-дошкун үжеп-чиндиишкиннерни кылган деп, Франс Пресс агентилел дыңнаткан. Солдаттар мөчээн кижиниң сентябрь 25-те чытканы ол бажынче кирген соонда, шүлүкчүнүң бүгү эт-севин аңдара-дүңдере октагылап, сонгаларының шилин буза шаап, номнарны, журналдарны, фотографияларны өрттедип турганнар.

Шериг эргилдези Пабло Неруданың мөчүүрүн дүргедеткен деп, шүлүкчүнүң кадайы санап турарын Франс Пресс дыңнаткан. «Паблонуң мөчээни амгы байдалдың чылдагааныындан болганынга чигзиниг турбас-даа» — деп, ол чугаалаан.

* * *

ЛОНДОН. (СЭТА). Рейтер агентилелдиң дыңнатканын ёзугаар алырга, аарыг шүлүкчүнүң мөчүүрүнүң бичии-ле мурнуу чарыында чытканы Исла-Неграда Пабло Неруданың бажыңын полиция үжеп-чиндип турган. Шериг хунтазы үениң байдалынга чылдагааннап алгаш, Пабло Неруданы күрүне шугуму-биле орнукшударындан ойталаан. Ооң мага-бодун Сантьяго хоорайның хөөр черинге орнукшудар дээн.

ЧАЗАКТЫҢ ШИИТПИРИ

ПРАГА. (СЭТА). ЧССР-ниң чазаа Чили-биле дипломаттыг харылзааны үзер деп шиитпирлээн. Шериг хунтазы эрге-чагырганы холга алгаш, демократтыг хостуг эргелерни базып, конституция ёзугаар тургускан органнарны тарады сывырып, улусту чаңгыс эп каттыжыышкынының дешпилгелиг күрүне болгаш политиктиг ажылдакчыларын каржы-дошкуну-биле истеп сүрүп турар дугайында медеглелди ЧТК агентилел кылган. Ол бүгү ханныг үүлгедиишкиннер антикоммунистиг шуугаазыннар-биле катай хаара чоруттунуп турар. Чехословакияның Чилиде элчин чериниң албан-хүлээлге күүседир эң бөдүүн аргазы чок боор турар. Оон-биле холбаштыр ЧССР-ниң чазаа Чили-биле дипломаттыг харылзаазын үзер деп шиитпирлээн.

ШЕНЕЛДЕ ДООЗУЛГАН

НЬЮ-ЙОРК. Америк космос станциязы «Скайлэбтиң» ийиги экипажы 59 чартык хонук үргүлчүлээн ужудуушкун соонда, сентябрь 25-те Черже амыр-менди ээп кээп хонупкан. А. Бин, О. Гэрриот болгаш Дж. Лусма оларның олурганы космос корабли «Аполлонnуң» командылал өрээли 1 шак 20 минута (Москваның шагы-биле) турда, Оожум океанга, Сан-Диего хоорайның (Калифорния) мурнуу-барыын талазынче 225 миль черге суг девискээринге хонупкан. Командылал өрээлиниң хонган черинче АКШ-тың Шериг-Далай Күштериниң дузалал корабльдерин чоруткан.

Профэвилелдериниң эргелерин дора көрүп турар чорукка удур, ажыл төлевирин бедидер, күш-ажылдың байдалдарын экижидер дээш демиселин, Данияның ажылчы чоннары соксатпайн турар.

ЧУРУКТА: Хадсунне хоорайда ажылчыннарның массалыг чыскаалы.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

ШВЕЙЦАРИЯ. Женевада «Конференцияларның делегей төвүнүң» бажыңын бо чурукта көргүскен. Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүлел хуралдың ийиги үе-чадазының ажылы ам ында эртип турар.

Ол төптүң залдары адырлы бээр системалыг, херек апарганда ол залдарны тудуштуруптарга, аңаа 1500—2000 делегат сыңчы бээр. Бажыңның бүгү өрээлдерин амгы үениң дериглери-биле дерээн, ол чорук чөвүлел хуралдың ажылын алды дылга дамчыдар арганы берип турар. Чөвүлел хуралдың ажылын телевидениениң иштики системазы-биле база хайгаарап турар.

П. ЕГОРОВТУҢ фотозу.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

Совет-америк консультация

ЖЕНЕВА. (СЭТА). Ында КНО-нуң салбырының чанында ССРЭ-ниң доктаамал төлээ чериниң бажыңынга сентябрь чээрби дөртте Совет-америк доктаамал консультативтиг комиссияның ийиги сессиязы ажыттынган.

1972 чылдың май 26-да ССРЭ биле АКШ-тың аразынга чарган ракетага удур камгалалдың системаларын кызыгаарлаар дугайында дугуржулганың, база стратегтиг халдаашкын чепсектерин кызыгаарлаар талазы-биле чамдык хемчеглер дугайында түр дугуржулганың, а ол ышкаш 1971 чылдың сентябрь 30-де ийи чурт аразынга чарган ядролуг дайынның үнүп кээп болур айыылын эвээжедир хемчеглер дугайында дугуржулганың сорулгаларын база негелделерин боттандырарынга ол комиссия идиг бээр сорулгалыг.

КНО-ДА ТАРАТКАН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). ССРЭ-ниң Каттышкан Нациялар Организациязының чанында доктаамал төлээ чери Узбекистанның КП ТК-ның болгаш Узбек ССР-ниң Дээди Совединиң бо чылдың сентябрь 24-те Ташкентиге болган каттышкан байырлыг хуралынга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң чугаазын парлаан документ кылдыр тарадып берген.

Тайылбырлакчының булуңу

АРГЕНТИНАГА БОЛГАН СОҢГУЛДА

Латин Американың эң улуг чурттарының бирээзи — Аргентинаның амгы төөгүзүнде чаа арын ажыттынып турар. Ол чорук Хуан Доминго Пероннуң тиилелге чедип алганы президент соңгулдазының түңнелдери-биле холбаалыг.

Пероннуң тиилелгези сентябрь 23-те чедип алдынган ол фактыны чамдык даштыкы хайгааракчылыр боттарының тайылбырларынга дыка улуг ужур-дузалыг кылдыр онзалап демдеглээр хөөннүг болуп турар. 1946 чылда президент албан-дужаалга соңгуттурган турган шак ол Перон шериг эргилдезиниң түңнелинде чогум-на харын ол хүн, 1955 чылдың сентябрь 23-те, дужуртнен турган. Ынчалзажок чугаа дээрге ооң «адаан негеп алганының» дугайында шоолуг чорбайн турар.

Аргентинага чап-чаа болган президент соңгулдазының түңнелдери аргентин ниитилелдиң улам-на хөй калбак кезектериниң билип турары чаартылгаларның эргежок чугулазының чуртта өйү келгенин чаа күш-биле көргүскенин бирги ээлчегде демдеглезе чогуур. Сөөлгү чылдарда, ылаңгыя шериг эрге-чагырганың чеди чылдарының түңнелинде, чуртка экономиктиг болгаш социал айтырыглар дыка чидигленген. Ол чорук ажылчы чоннарның демиселиниң туруп көрбээн көдүрлүүшкүнүн хайныктырган. Үндезилекчизи болгаш удуртукчузу генерал Хуан Доминго Перон болуп турар хустисиалистиг партияның ролю ол байдалдарда өскен («хустисия» — испаннап «чөптүг чорук» дээн). Мадридке эмиграцияга тура, ол партияның ажыл-чорудулгазын Перон он чеди чыл дургузунда башкарып келген. Шимчээшкин болур хустисиализм бодунуң янзы-бүрү бүдүжү турзажок, массалыг үндезинниг болуп, чоннуң негелде-хереглелдеринге, чурттуң национал эрге-ажыктарынга таарышкан лозуңнарны көдүрүп үндүргеш, ажылчы чоннарның калбак массаларынга улуг салдарлыг болу берген.

Ол чорук бо чылдың мартта президент соңгулдазынга Хосталганың хустисиалистиг фронтузунуң кандидады Эктор Кампорага тиилелгени хандырып берген. Ооң тургускан чазаа баштайгы хүннеринден эгелээш-ле боттуг ажыл-чорудулгаже кирипкен, чижээ, чурттуң экономика талазы-биле бот-тускайлаң чоруун быжыглаар, демократтыг хосталгаларны катап тургузар талазы-биле чугула базымнарны кылып, Коммунистиг партияны хоругдап турган дерзии хоойлуну күш чок болдурган. Чаартылганың чуртка эгелээн базымнары реакцияның болгаш империализмниң күштеринге шыңгыы согуушкун болу берген.

Болуушкуннарның ындыг байдалы хустисиалистиг шимчээшкинниң болгаш ооң удуртукчузу Хуан Доминго Пероннуң политиктиг ат-сураның улам ыңай өзеринге идиг бергени билдингир. Мурнундагы шериг эрге-чагыргаларның хоругдап каан турганының уламындан март соңгулдазынга кандидатуразы депшиттинмейн барган Перон президент албан-дужаалга соңгуттурган турар аргалыг болзун дээш, июльдуң ортан үезинде президент Эктор Кампора албан-хүлээлгезинден дүжүп берген. Пероннуң кандидатуразының чедиишкинниг болуру соңгулда мурнунуң кампаниязының үезинде-ле билдинип келген. «Национал катап тургузуушкуннуң программазын боттандырарын» бодунуң чугааларынга Перон дыка шиитпирлиг деткээн.

Ол программаның боттуг бүдүштүүн барымдаалааш, аргентин коммунистер боттарының партиязының августа болган XIV съездизинге Пероннуң кандидатуразын деткиир дээн шиитпирни хүлээп алган. Өске-даа чамдык партиялар база Перонну деткээн. Ол чорук өске партияларның кандидатураларын ашкаш, баштайгы сан-медээлер ёзугаар алырга, соңгулда үезинде бадылаашкыннарның 62 хуузун аптар арганы Перонга берген.

Хуан Пероннуң болгаш ону деткээн күштерниң чедиишкини Аргентина-биле кожа чурт — Чилиге реакцияның калбарты бергени кадыг-дошкун удур халдаашкынның байдалында чедип алдынган. Пероннуң сестери-биле алырга, «чоннуң хостуг соңгуп алган чазактарынга удур хөделиишкиннерин кажан-даа соксатпайн келген болгаш диктаторжу ёзу-чурумнарга кезээде деткимче көргүзүп келген империализмниң дашкаартан салдары» Аргентинада база билдинип турар. Ынчалза-даа Аргентинага соңгулдаларның түңнелдери — Латин Америкада эгелээн чаартылгалар, өскерлиишкиннер чүү-даа чүвеге алдыртпазының база бир бүзүрелдиг херечизи-дир.

Л. КАМЫНИН.

Аңнаар сезонунга уткуштур

ХЫНАМЧАЛЫГ БЕЛЕТКЕНИР

Бистиң республика күрүнеге «чымчак алдын» киирер талазы-биле Чөөн Сибирьде база бир кол черни ээлеп турар. Чурттуң өлүк тывыжынга Тываның аңчылары боттарының төлептиг үлүүн киирип келген. Ынчалза-даа эрткен аңнаар сезонунда бистиң аңчыларывыстың олча-омаа мурнундагы чылдаазындан куду болган. Республиканың аңнаар эргелели биле респотребсоюз өлүк белеткээриниң планын күүсетпээн. Оон чептиг чылдагааннары база турган-на харын. Чижээ, 1972 чылда каяа-даа хар кылын дүшкен болгаш аң-меңниң өзүп-көвүдээринге таарымча чок байдалды тургускан. Өлүктүң кол хевирлери — диин, киш, ас, күзен аңнарның дүжүдү чавыс болган.

Аъттыг, ивилиг чораан аңчылар олчага таварышпаан, а хаактыг болгаш какпалыг аңчылар өлүк-тывыш планын күүседир аргалыг болган. Сыстыг-Хемде аңнаар-тывыш чериниң аңчызы О. Д. Ондарай — 58 кишти, 100 диинни өске-даа үүрмек аңнар-биле катай 1945 рубль түңге дужааган. Бии-Хемниң аңнаар-тывыш чериниң сураглыг аңчызы А. А. Полежаев эрткен чылын база-ла адын салбаан — 1200 рубль түңнүг өлүктү күрүнеге дужааган.

Каа-Хемниң коопаңнаар чери эрткен аңнаар сезонунда багай эвес көргүзүглүг болган. Ол ажыл-агый чериниң мурнакчылары Петр болгаш Павел Балчугов алышкылар күрүнеге өлүк садар планныг онаалдазын ажыр күүсеткен.

Өлүк белеткелиниң планы агаар-бойдустуң таарымча чок чоруундан болган деп, чүгле оон-биле тайылбырлаар болза, ол шын эвес болур. Эрткен аңнаар сезонунуң белеткел үезинде кылдынмаан чүүлдер бар турганын айтыр апаар. Чамдык районнарның белеткел черлери чогуур аңчылар-биле өй-шаанда керээ чарбаан, аңчыларны четчелээр талазы-биле ажыл чорутпааның айтыр херек. Чөөн-Хемчик районда курааннаар-тывыш чери колхозтар баштаар черлери-биле кошкак харылзаалыг ажылдап келген. Ол аңнаар-тывыш чери аңнаар кижилерни кол кылып турар ажылындан хостаар айтырыгны шиитпирлевейн турар.

Сөөлгү чылдарда республиканың чамдык районнарының колхозтарының болгаш совхозтарының удуртукчулары аңнаашкынче эвээш санныг аңчыларны аъткарып, ол чүгула айтырыгже кошкак кичээнгей салып турар апарганы четпес. Аңнаар сезонунга киржирин күзээн кижилерни кол кылып турар ажылындан баш удур хостаары, оларны бүгү-ле херектиг чүүлдер-биле бурун хандырар хемчеглерни алыры чер-черде партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының сорулгазы болур.

Аңчыларның тайгаларже массалыы-биле аъттанырынга чедир ай хире үе арткан. Бо кыска хуусаа иштинде бүгү-ле чедир кылдынмаан чүүлдерни белеткээри — республиканың аңнаар эргелелинге болгаш респотребсоюзка хамаарышкан черлерниң чугула сорулгазы. Бо хүннерде белеткел черлеринде ок-чемзек, боолар, аъш-чем аймаа ол черлерниң киирген чагыгларын ёзугаар чедиртингилээн. Октябрь айда районнарга аңчыларның слёттарын эрттирериниң графигин ажылдап кылган.

Тываның аңчылары ол хуралдарга эрткен аңнаар сезонунда кылып чорутпан ажылдарын анализтеп чугаалажыр, чаа аңнаар сезонунда боттандырза чогуур сорулгаларын айтыр болгаш арга-дуржулгазын солчур, аңнаар ажылының тускай эртемниглери боттарының кылып чорутпан хайгааралдарының түңнелдерин орта дыңнадып, таныштырар. Район бүрүзүнүң девискээринде черлик дириг амытаннарының камгалалының байдалын, лимиттиг аңнарга бердинген план бар курлавырлар-биле дүгжүп турар бе дээрзин орта тодарадыр апаар.

Бо чылын Тываның тайгаларынче 2700 аңчылар аъттаныры көрдүнген. Олар ниитизи-биле 480 муң рубльдиң өлүүн тыпкаш, күрүнеге дужаар онаалдалыг. Ол дээрге ындыг-ла белен эвес айтырыг. Ону чедиишкинниг боттандырары аңнаар-тывыш ажылдакчыларының кызымаккай чүткүлүнден, оларның организастыг чоруундан улуг-биле хамааржыр.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели 1973 чылдың февраль 23-тегиi доктаалы-биле черден тыпкан өлүктү ыяап-ла күрүнениң белеткел черлеринге дужаарын айыткап болгай. Ындыг турбуже чамдык кижилер тыпкан өлүүн доора кижилерге садып турар таварылгалар бар. Каа-Хем районнуң аңчызы Белекпен Седип-оол чеди дилги кежин күрүнеге дужаавайн, хуу кижиге улуг өртекке сатканы илерээн. Белекпен, күрүнениң аңнаар курлавырынга чедирген когаралы дээш, 250 рубльге торгаткан. Күңгүртүг суурда Анатолий Бабков 21 ондатра кежин бодунга ажыглааш, аңнаар инспекторларынга туттурган. Оон-даа өске ындыг чижектерни манаа көргүзүп болур. Шак мындыг чүгле хуузунда эрге-ажыын бодаар чоруктар-биле шыңгыы демиселди чарлаар херек.

Күрүнеге дужаар өлүктүң шынары эки болган тудум, аңчының бодунга-даа ажыктыг, күрүнеге-даа улуг орулга дээрзин утпаза чогуур. Ынчангаш диинни болгаш кишти чогуур хуусаазында, дүгү бышкан, четчи бергенде өлүрүп, оон кежин эки шынарлыг ажылдап кылыр херек. Бирги сорттуң эки шынарлыг диин кежиниң өртээ 2 рубль 20 көпеек, а бистиң республикага эрткен сезонда дужааттынган бир диин кежиниң ортумак өртээ 1 рубль 78 көпеек болган. Ынчангаш бир диин кежинден ортумаа-биле безин 42 көпеек чидириглиг болгандыр бис. Өске үүрмек аңнар кештериниң талазы-биле чидириг оон-даа улуг болуп турар. Каа-Хем биле Тожуда кооп аңнаар ажыл-агый черлери аңчыларга аңнаар черлерни тодаргай хуваар, быжыглаар, ында аңнарны доктаамал камгалап, хайгаараар айтырыгже кошкак кичээнгей салып турар.

Айыткан четпестерни кыска хуусаада чайладып, аңчыларның ам болур чөвүлел хуралдарынга чедир боттуг хемчеглерни ап, күрүнениң өлүк-тывыш планын күүседир талазы-биле бүгү күштү мөөннээри бүгү ниитиниң эргежок чугула херээ болур.

М. МОҢГУШ,
республиканың Министрлер Чөвүлелиниң чанында аңнаар-тывыш эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы.

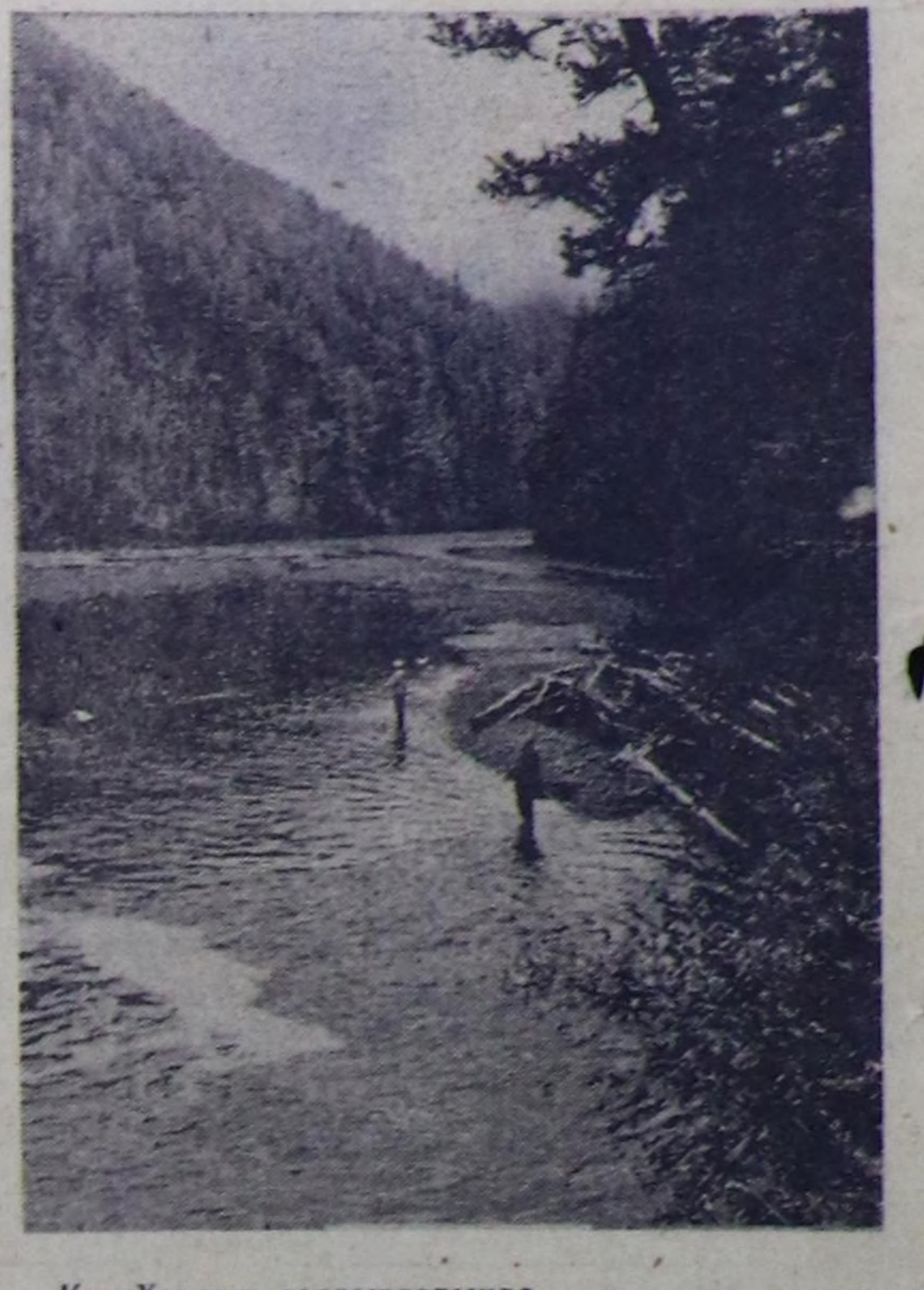

Каа-Хемниң саарыгларында.
А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

Республиканың өөредилге черлеринде

ДЕМНИГ КҮШ-БИЛЕ

Хову-Аксының сес чыл школазы чаа өөредилге чылын бүгү талазы-биле белеткелдиг эгелээн. Школага ажылдың чедиишкини ында башкылар болгаш өөреникчилер коллективтериниң чаңгыс аай күженишкининден хамааржыр дээрзи билдингир.

Школаның өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарын бедик деңнелге боттандырып чорударда чугула чүүлдерниң бирээзи болза ажылдар планы болур. Башкыларның болгаш өөреникчилерниң комсомол комитеттериниң, пионер дружиназының пландарын база оларның күүселдезин партия хуралдарынга чугаалажып, бадылап, бүгү күштү кол сорулгаже — өөредилге-кижизидилгелиг ажылдың шынарын бедидеринче углап, дем-билелиг хөделири дээш, коммунист башкылар ажылдап турар. Чаа 1973-74 өөредилге чылының баштайгы неделязында-ла тускай бүлүнга ажыл пландарын көскү, чараш кылдыр бижип аскаш, нити демниг ажылдап кирипкен бис. Пландарның амыдыралга канчаар боттанып турарын партия организациязы бодунуң кичээнгейиниң төвүнге алган.

Бистиң школа дөрт чүс үжен ажыг өөреникчилерлиг. Бистиң байдалывыста бир онзагай чүве болза школазын дооскан-биле холбаштыр бистиң өстүрүп, өөредип алган комсомолчуларывыс чылдын-на кожавыста ортумак школаже азы өске тускай өөредилге черлеринче шилчип, биске биче эвес нарыыдаашкынны тургузуп келир. Бо байдал комсомол организациязының сан талазы-биле өзүлдезинче чыл эгезинден-не кичээнгей салырын негеп келген. «Ленинчи комсомол» деп бөлгүмнү тургузуп, 28 аң дээре пионерлерни комсомолга белеткеп эгелээн бис. Олардан организация база катап чоорту өзер, күш немээр апаар.

Бистиң школаның Павлик Морозов аттыг пионер дружиназының (улуг вожатайы Людмила Неупокоева) ажылын партия хуралдарынга чылдың-на дыңнап, ажыктыг сүмелерни берип турар бис. Бисте 300 ажыг пионерлер, 22 отрядтар бар. Салгакчыларывысты кызымак өстүрүп, кижизидип турар бис. Ооң тодаргай чижээ болза эрткен өөредилге чылында бистиң школа 97,8 хуу өөредилгени чедип алганы болур. Коммунист башкылар М. С. Енушкевич — төөгү эртемнеринге, Д. А. Кимова — тыва дылга, В. Н. Кононенко — физика, математикага, Я.М. Малютин — күш-культурага, А. И. Куницына — эге класстарга тус-тузунда чүс хуу өөредилгени чедип алган. Ниитизи-биле бисте 10 класстар долу өөредилгелиг болган.

Бистиң коллективке партия-комсомолдуң, партия-профэвилелдиң каттышкан хуралдарын эпти-ле чорудуп, ындыг хуралдарга коммунистерни, комсомолчуларны сонуургадып турар эң-не чугула айтырыгларны чугаалажып, шыырак белеткенип келген бис.

Школаның коммунистери өөреникчилерниң идей-политиктиг болгаш интернационалчы кижизидилгезинге улуг кичээнгейни салып турар. Хову-Аксында чээрби ажыг национарларның төлээлекчилери ажылдап, чурттап турар. Ынчангаш бисте найырал темазы кезээде көскү черде.

О. КОРОДА,
школада партия эге организациязының секретары.

ПРАКТИКА-БИЛЕ ХОЛБААР

Кызылдың көдээ ажыл-агый техникуму республиканың колхозтарын болгаш совхозтарын ортумак эртемниг специалистер-биле хандырып турар. Бо чылдарда дооза сургуулдар СЭКП обкомунуң Х пленумунуң шиитпирлерин күүседиринге боттарының улуг-хуузун долузу-биле киирерлер. Чүгле зоотехниктер, мал эмчилери эвес, харын механизаторлар, бухгалтерлер, агрономнар база бо ажылга киржир.

Пленумнуң материалдары-биле таныжып, хой ажыл-агыйының талазы-биле сургуулдарның билиг-мергежилин улам калбак болгаш ханы болдурарын планнап турар бис. Оон мурнунда-даа чылдарда бистиң сургуулдарывыс теоретиктиг билиглер-биле кады практиктиг мергежилди программа ёзугаар чедип ап турганнар. Колхоз, совхозтарга чыл бүрүде хой оолдаашкынының, кыргылдаңның, тарып боозадылга ажылдарының үезинде зоотехния, ветеринария салбырларының сургуулдары практика эрттирип, боттуг дузаны чедирип келгеннер. Механизация, агрономия, бухгалтерия салбырларының сургуулдары мал чеми белеткээринге база киржип турар. Бо чазын сакманчыктээн сургуулдар 23 муң хире хураганнарны доруктурган «Ка-ра-Хаак» болгаш өске-даа ажыл-агыйларга хой кыргылдазынга база кирипкен бис. Ынчалза-даа бо ажылдар оон мурнунда чылдарда система чок, теоретиктиг баазага үндезилеттинмээн турганы четпес.

Ам СЭКП обкомунуң Х пленумунуң соонда өөредилгени болгаш практиканы ханы холбап калбартыр, үре-түңнелдиг болдурар аргаларын дилеп турар бис. Бистиң республикада нептеревээн ары, балык, сад, куш ажыл-агыйларының пландарын кызыргаш, хой ажыл-агыйын, оон экономиказын ханы өөрениринче, немелде билиглерни бээринче угландырар бис. Хой бажын өстүреринге тарып боозадылга кол ужур-дузалыын барымдаалап, зоотехниктерниң, мал эмчилериниң тарып боозадылганың техниктери деп немелде мергежилди албан чедип алган турарын планнап турар. Кайы-бир ажыл-агыйга дуржулга ажылын калбартып, хойнуң продуктулуун, уксаажыдылгазын хыналдага алыр бис. Мал чеми белеткелиниң шынарын хынап анализтээринче, рационнарны тургузарынче кичээнгейни салыр бис.

Г. ДУВЕКТЕР,
бүдүрүлге өөредилгезиниң талазы-биле өөредилге эргелекчизи.

Валерий МЕЖЕКЕЙНИН **«Алдын күс»** деп чураан чуруктары.

ЧОГААДЫКЧЫ САЛЫМ

Бригад Дүпчүр — Эрзин районнуң бүгү булуңнарын эргип кезип кааткан «Хүлүмзүрүг» деп агитбригаданың бот-тывызыкчыр артизи болгаш удуртукчузу. Агитбригаданың киржикчилери ооң чогааткан аялгазын, а чамдыкта сөзү-биле катай бижээн ырларын тааланчыы-биле бадыра бээрлер. Ол боду баян туткаш, хоглуг аялгаларны салгын-биле чарыштыра бээр. Ооң «Амыраамның белээ», «Октаргай алышкыларының ыры», «Бора-хөкпеш» деп ырлары «Чечектел-ле, төрээн Тывам» деп ырлар чыындызында кирген.

Бир эвес Тываның Чурукчулар эвилелинден айтырар болзувусса, ол — эгелеп чоруур даш чонукчузу дээрзин билип аар бис. Ол бурун шагдан бээр салгал дамчып келген сиилбилге уран чүүлү-биле оннукпежип эгелээшле үр болбаан. Ынчалза-жок бо кыска үе иштинде ол найысылал Москвага Бүгү-эвилелдиң, Красноярск, Иркутск хоорайларга зоналарның, Якут АССР-ге, Хакас автономнуг облaска тыва литератураның болгаш уран чүүлдүң декадазының делгелгелеринге бодунуң кылган ажылдарын салган.

Школага өөренип турган «Эң эки чурук» дээш конкурстарга киржип турган. Ол-ла чылдарда «шевер холдар» бөлгүмүнүң ажылынга идепкейлиг киржип, бажың херекселдерин чазаарын, янзы-бүрү модельдер кылырын өөренип алган. Үстүкү класстарга ооң уран талантызының база бир хевири — музыкага хандыкшылы илереп келген.

Совет Армияның хүрээлеңинге ол уран чүүлге улам хандыкшып, шериг албанындан келгеш, музыка бөлгүмнерин тургузарынга, бот-тывызыкчыр уран чүүлдү хөгжүдеринге билиг-мергежилин харам чокка берип эгелээн. Ынчан республиканың бот-тывызыкчыр композиторларының аттарының аразында бир кижиниң немешкени музыкага сонуургалдыглар биле берген.

Удатпаан чок Дүпчүр база бир чаа сонуургалды тып алган. Ол аңаа таварылгадан душ боол эгелээн. Хостуг үезинде арыг иштинге чурук чуруп ора, бойдустуң бир чурумалын (алганып турар хамга дөмей будукту) ол эскерип каан. Ук будукту Дүпчүр бижек-биле аян киир чазаптарга, «Хайырап-боттуң» бир маадыры-биле дөмей болган. Ынчангаш оон эгелээш-ле янзы-бүрү аң-мең, мал-маган, кижилерге дөмейлешкек будуктарны, дазылдарны ол чыып эгелээн. Элээн үе эрткенде ол коллекциязын Кызылга чедирип кээп, РСФСР-ниң алдарлыг чурукчузу Сергей Копчукович Лапзыга көргүскен. Хоочун чурукчу ооң тывызыкчыр чоруун деткээн болгаш даш чонарын шенеп көөрүн аңаа сүмелээн.

ВЛКСМ-ниң 50 чыл оюнга тураскааткан чогаадыкчы чедиишкиннер делгелгезинге Дүпчүр үш ажылын киирген. Ылаңгыя «Ховуда» деп ажыл көрүкчүлерниң сонуургалын хайныктырган. Даш көжээде челенип алган теве. Ээн дазыр шөлде турар чаңгыс амытанны автор ёзулуг-ла көргүзүп шыдаан. Ол үш ажыл дээш Дүпчүр ВЛКСМ Тыва обкомунуң Хүндүлел бижиин база өрвектиг белек-биле шаңнаткан. Ооң эгелээш-ле аныяк сиилбикчиниң ат-сураа тарап, республикадан дашкаар делгелгелерниң киржикчизи апарган.

Бо чайын Эрзинниң улусчу театры Улан-Удэге болган улусчу театрларның зона көрүлдезинге С. Пюрбю биле В. Көк-оолдуң «Найырал» деп шиизин бараалгаткаш, лауреат атка четкен болгай. Ук шиини чурук каасталгазын Бригад Дүпчүр кылган. Районнуң болгаш Бай-Даг көдээ Культура бажыңнарының септелгезинге ол идепкейлиг киришкен. Оларның иштин янзы-бүрү тыва угулзаларны ажыглап тургаш, шимээн каастааны чедимчелиг болган.

Бодунуң чогаадыкчы пландарының дугайында ол мынча деп чугаалап олурар:

— Ю. Кюнзегештиң «Беш өлышкы», С. Сарыг-оолдуң «Кужугус ол» деп партия дугайында шүлүктеринге аялгаларны чогааттым. Оларны ам республиканың Улусчу чогаадылга бажыңынга дужаар мен. Бистиң улусчу театрывыс Т. Доюндуптуң «Челээш» деп шиизин удавас тургузар. Ооң чурук каасталгазын кылыр мен. Ук шиини Тываның ССРЭ-ге эки тура-биле каттышканындан бээр 30 чыл болур оюнга уткуштур көргүзер бис. Ол ышкаш келир чылын болур уран сиилбилгениң делгелгезинге идепкейлиг киржир дээш, чонар-даштан элээн каш ажылдарны белеткеп турар мен. «Бичии кадарчы», «Аас-кежиктиг ие», «Хүндүлүг хүлээп алышкын» деп ажылдарым удавас доостур»...

Бригад Дүпчүр ам-даа аныяк. Ооң хөй талалыг уран талантызы улам өзүп сайзыраар.

С. МОНГАЛ.

ШИЛИНДЕКТЕР ИЛЕРЭЭН

Хөл-шыдыраа талазы-биле делегей чемпиону Р. Фишер-биле (АКШ) салышпкынга делегей чемпиону атты чедип алыры дээш маргылдаага киржирин оралдажып турар шыдыраачыларның кымның кым-биле ойнаарын тывары ның дугаар тудуушкунунуң ёзулалы Москвага, ССРЭ-ниң Топ шыдыраа клувунга, сентябрьның 23-те болган.

— Айыттынган шыдыраачыларның кымның кым-биле ойнаарын илередир талазы-биле дугаар тударының ёзулалын — бо чугула чүүлдү кылырын Москвага чорудар деп шиитпирни хүлээп алгаш, Делегейниң шыдыраа федерациязы (ФИДЕ) ССРЭ-ниң Шыдыраа федерациязынга улуг хүндүлелди илереткен-дир. Делегейниң шыдыраа оваадайын алыры дээш маргылдааларга киржир сес гроссмейстерниң бежи бистиң чурттуң шыдыраачылары болуп турар деп чүвени демдеглээр дээш, ындыг шиитпирни ФИДЕ хүлээп алган ышкаш. Ол найыралдыг хүндүлел дээш, ФИДЕ-ге өөрүп четтиргенивисти илередир күзелдиг бис — деп, ССРЭ-ниң Шыдыраа федерациязының даргазы, делегей гроссмейстери Ю. Авербах аңаа бодунуң эге чугаазын ынчаар эгелээн. Ооң соонда ФИДЕ-ниң Москвада тускай чедип келген кежигүнү П. Смитке (Голландия) сөстү берген, ол болза дугаар тудуушкунунуң элээннарын чорудулгазын организастаан.

Ооң түңнели бо-дур: Б. Спасский (ССРЭ) Р. Бирн-биле (АКШ) ойнаар, Т. Петросян (ССРЭ) — Л. Портиш-биле (Венгрия), Э. Мекинг (Бразилия) — В. Корчной-биле (ССРЭ), А. Карпов (ССРЭ) — Л. Полугаевский-биле (ССРЭ) ойнаар. Оон ыңай гроссмейстерлерниң бо маргылдаазынга тиилеп аптар болза, ооң соонда дөрт шыдыраачының маргылдаазынга Б. Спасский — А. Карпов азы Л. Полугаевский-биле, а Т. Петросян — Э. Мекинг азы В. Корчной-биле ойнаар апаар дээрзин дугаар тудуушкунунуң үезинде база тодарадып алган. Ооң соонда ук шыдыраачыларның чүгле чаңгыс финал маргылдаага ойнаары артар. Ынчангаш ол бүгү маргылдааларны эрткен, тиилеп үнген шыдыраачы делегей чемпиону-биле маргылдаага киржип ойнаар мен деп кыйгырып болур.

Ол бүгү берге маргылдааларны кажан ойнап эрттирериниң хуусаазын бөгүн ылап адаары берге. Билдингир чүве чүл дээрге ол маргылдааларны ФИДЕ 1974 чылдың январьдан сентябрьга чедир хуусаа иштинде чорудар бодап турар.

Үстүнде айыткан бүгү сес шыдыраачы болза шыдыраа сонуургаарларның аразында билдингир кижилер болуп турар. Ынчангаш оларның шыдыраа талазы-биле оруун база катап көрүп, оларның ойнаан партияларын сайгарып көргүлээр болза, кандыг-бир түңнелдерни үндүрүп болур. Чижээ, Б. Спасскийниң Р. Бирнден черле шыырак болуп турары чажыт эвес болгай, В. Корчной база-ла Э. Мекингиден шыырак болуп турар. А. Карпов биле Л. Полугаевскийни барык деңг деп санап болур. Ынчаарга Т. Петросян биле Л. Портиштиң ойнаашкыны кандыг болурул дээрге, дугаар тудуушкунунуң соонда москвачы мастер Я. Мурейниц ол-ла дораан: «Оларның каймаз-даа түңнел маргылдаага тергиин оюнну көргүзүп болур ийик» деп чугаалааны черле шын болган.

(«Известия» солундан).

ОРУС КУЛЬТУРА ЭРТИНЕЗИ

1942 чылда немец эжелекчилер Петродворецти чаза тепшишкен. Ооң орнунга чүгле өрттенип калган ханалар арткан. Паркка болгаш шенек эрииңге 20.000 мина, оваарымча чок дээптер болза, частырынга белен чыткылаан. Петродворецтиң үрелген болгаш читкен экспонаттарының саны Нюрнбергке болган суд үезинде 34 муң чедир адап турган.

Петродворецти катап тургузар дугайында чазак тускай шиитпир хүлээп алганда безин немец эжелекчилер-биле аар-берге дайын үргүлчүлевишаан турган болгай. 1944 чылда маңаа сапёрлар-биле кады тооӷүчүлер болгаш тудугжулар чедип келген. Катап кылып тургузар ажылдарга кандыг-даа хамаарылгазы чок аңгы-аңгы мергежилдиң муң-муң кижилери тускай эртемниглерге дузалажып эгелээн: танкыларга удур казкан хооргалдарны, бомба дүшкеп оңгарларны дуй хоор, бузундуларны аштап арыглап турган. Ол күш-ажылдың кара чаңгыс төлевири болза национал культураның кайгамчык чараш тураскаалы бузундулардан катап тургустунуп келир дээрзинге бүзүрел болур.

Катап тургузукчуларның ажылының ылаптыы кайгамчык. Өрт үезинде Улуг Ордунуң залдарының бирээзинде ханалар шывыындаа чүгле элээн каш сантиметр пөс арткан. Ооң үлегерин ёзугаар амгы үеде тускай эртемниглер XVIII вектиң аргыг станоктарынга хүнде 8—10 сантиметрлеп турган кылган хөй өңнүг нарын пөзүп катап тургускан... Он-он метрлерни кылган!

Аңаа эвес чараш, ол катап тургустунган залды чылдың-на ийи миллион беш чүс муң туристер кээп көрүп турар апарган. Он орду-музейлерниң иштинден сезн чурттуң бүгү булуңнарындан, бүгү диптерден аалчыларны хүлээп ап турар. Аалчылар 144 «алмаз фонтаннарын» сонуурган, үрелген фонтаннарның сөөлгү 22-зин катап тургузуп турарын көрүп турар.

Орус культураның эртинези — Петродворецти катап тургузарынга 15 миллион рубль чарыгдаттынган.

Неонилла ЯМПОЛЬСКАЯ,
ПМА-ның корреспондентизи.
ЛЕНИНГРАД.

телевидение

СЕНТЯБРЬ 28-ТЕ

МОСКВАДАН

16.05—**«Частың он чеди шинчизи»**. Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 12-ги сериязы. 17.15—Эстрада концерти.

КЫЗЫЛДАН

18.00—**«Огородчулар»**. Уругларга кино. 18.10—Телемедээлер. 18.25— Тыва АССР-ниң ажаалга кассаларының эргелелиниң начальниги Д. П. Зайцевтиң чугаазы. 18.35—**«Любитель»** деп фотоклуб. 18.55—**«Кичээн, уруглар-дыр!»**. Документалдыг фильм. 19.05— Телемедээлер. 19.15— Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

19.20—**«Хакасия биле ужуражылга»**. Абаканның телестудиязының программазы. 20.10— Б. Шоу. **«Пигмалион»** ССР Эвилелиниң Күрүнениң Академиктиг Биче театрының фильм-шиизи. 21.45—**«Беш чылдың чаңгыс хүнү»**. Бүгү-эвилел репортажы. 22.05— Москваның концерт залдары-биле. 22.30—**«Дөрбелчинче шыгаа»**. Документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 23.00—23.30—**«Үе»**. Информастыг программа.

Агаар

Кызылдың агаар станциязының медээзин ёзугаар алырга бөгүн республикага булуттаар, дагларга биче чаъстаар. Кызылга шокар булуттаар, чагбас. Барыын угланышкынныг хаттың дүргени секундада 5—9 метр чедер.

Агаарның температуразы даглыг черлерге 6—10, өскелеринге 11—15, Кызылга 8—10 градус чылыг болур.

Редакторнуң оралакчызы **М. Н. СМИРНОВА.**

КИНО

СЕНТЯБРЬ 28-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Дидим Михай»** (2 сериязы катай) 10.00, 12.50, 15.40, 18.30, 21.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Адыр, мана!»** 10.00, **«Аас-кежиктиг «Щуканың» командири»** 15.00, 16.55, 18.50, 20.45 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Чедимчениң үнүк-кирии»** 15.00, 18.40, **«Кабириянын дүнелери»** 16.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Сөөгү чүктүң хаяазын кыпсынар»** 9.20 11.00, 12.40, 14.20, 15.50, **«Хоруглуг ынаклыг»** 17.30, 19.20, 21.10 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: 667000 Кызыл, Шетинкин-Бравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда килдизиниң 23-54, харысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, культура килдизиниң 23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа килдизиниң 41-27, информация база совет тургузуг килдизиниң 20-60, бухгалтериянын 23-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн баргаанда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Пар. ама 2. Тираж 15.953 ЧАГЫГ № 2305

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгның херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин-Бравченко 1). ТС—00818.